

תעודה

קובץ מחקרים של בית הספר למדעי היהדות וארכאולוגיה
ע"ש חיים רוזנברג

לב-לג

מְלֵאכַת מַחְשֶׁבֶת

מחקרים במדעי היהדות מוגשים לפרופסור
בצלאל בריכוכבא

בהגיעו לגבורות

חלק ב

עורכי הכרכים:

סטפני בינדר, אשבל רצון וינון שבטיאל

חברי הוועדה האקדמית של כתב העת:
דוד אסף, יורם כהן, משה מורגנשטרן, ורד נעם,
ישי רוזן-צבי, יובל רוטמן, דלית רום-שילוני

מזכיר המערכת: עומר מיכאליס

עריכת לשון (עברית): שרה פוקס
עריכת לשון (אנגלית): אליז שזר

אוניברסיטת תל אביב

תשפ"ב

תעודה

חקרי גניזת קהיר, תש"ם-1980	תעודה א
עיונים במקרא, תשמ"ב-1982	תעודה ב
מחקרים בספרות התלמוד, בלשון חז"ל ובפרשנות המקרא, תשמ"ג-1983	תעודה ג
מחקרים במדעי היהדות, תשמ"ו-1986	תעודה ד
מחקרים בעברית ובערבית, תשמ"ו-1986	תעודה ה
מחקרים בעברית ובערבית, תשמ"ח-1988	תעודה ו
מחקרים במדעי היהדות, תשנ"א-1991	תעודה ז
מחקרים ביצירתו של אברהם אבן עזרא, תשנ"ב-1992	תעודה ח
מחקרים בלשון עברית, תשנ"ה-1995	תעודה ט
מחקרים במדעי היהדות, תשנ"ה-1995	תעודה י
מחקרים במדרשי האגדה, תשנ"ו-1996	תעודה יא
התפוצה היהודית בתקופה ההלניסטית-רומית, תשנ"ז-1996	תעודה יב
אישות ומשפחה בהלכה ובמחשבת ישראל, תשנ"ז-1997	תעודה יג
מפגשים בתרבות הערבית-היהודית של ימי הביניים, תשנ"ח-1998	תעודה יד
חקר הגניזה לאחר מאה שנה, תשנ"ט-1999	תעודה טו
מחקרים במדעי היהדות, תשס"א-2001	תעודה טז-יז
מדברים עברית, תשס"ג-2002	תעודה יח
מחקרים בספרות העברית בימי הביניים ובתקופת הרנסנס, תשס"ג-2002	תעודה יט
היסטוריוסופיה ומדעי היהדות, תשס"ה-2005	תעודה כ
תעודה כא-כב חידושי זוהר – מחקרים חדשים בספרות הזוהר, תשס"ז-2007	תעודה כא-כב
קנון וכתבי קודש, תשס"ט-2009	תעודה כג
פנים וכיוונים במדעי היהדות, תשע"ב-2011	תעודה כד
בארץ ובתפוצות בימי בית שני ובתקופת המשנה, ספר זיכרון לאריה כשר, תשע"ב-2012	תעודה כה
מיתוס, ריטואל ומיסטיקה, מחקרים לכבוד פרופ' איתמר גרינולד, תשע"ד-2014	תעודה כו
חוקרים עברית מדוברת, תשע"ו-2016	תעודה כז
אסיף ליסיף, מחקרים בפולקלור ובמדעי היהדות, לכבוד פרופסור עלי יסיף, תשע"ח-2017	תעודה כח
יד משה, מחקרים בתולדות היהודים בארצות האסלאם, מוקדשים לזכרו של משה גיל, תשע"ח-2018	תעודה כט
מבנה פואטי, תהליכים קוגניטיביים ואינטואיציה ספרותית, מחקרים מוגשים לפרופסור ראובן צור, תש"ף-2020	תעודה ל
מתלמידיו של אהרן. עיונים בספרות התנאים ומקורותיה לזכרו של אהרן שמש, תשפ"א-2021	תעודה לא

בעטיפה: מטבע מימי מרד בר-כוכבא (132-135/136 לספ'). צד ימין: ארבעת (?) המינים והכתובת "לחרות ירושלם". צד שמאל: תיאור סכימטי של חזית המקדש והשם "שמעון".

מקור: Classical Numismatic Group, Inc. <http://www.cngcoins.com>

ISSN 0334-1364

©

כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת תל אביב
סודר במשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב
נדפס בדפוס אליניר

תוכן העניינים

חלק א

13	רשימת המחברים
	העורכים
17	על הקובץ
	סטפני בינדר, אשבל רצון, ינון שבטיאל
27	פרופסור בצלאל בר-כוכבא ומפעלו המדעי
27	א. קורות החיים של בצלאל בר-כוכבא
30	ב. תרומה למחקר
33	ג. רשימת פרסומים
39	ד. תקצירי הספרים שפרסם בצלאל בר-כוכבא באנגלית

היסטוריה

	1. ימי הבית השני – התקופה הנאו־בבלית והתקופה הפרסית
	רן צדוק
	על מוצא הכשדים, קשרי יהודה עם בבל וההשלכות הנובעות
55	מהממצא הרלוונטי
	אלכסנדר פאנטאלקין
	יוונים במזרח בתקופת השלטון הנאו־בבלי ועלילותיו של
73	אנטימנידאס, אחיו של אלקאיוס
	אלכסנדר רופא
95	עולמו של בעל ספר דברי הימים על פי היגדיו האנכרוניסטיים
	2. ימי הבית השני – התקופה ההלניסטית והחשמונאית
	מיכל דרורי אלמלם ודניאל שוורץ
107	'גליל הגוים' או 'גלילות פלשת' (מקבים א ה, 15)?

- דורון מנדלס
 127 רעיון מדיני הלניסטי בספר מקבים ב
- איל רגב
 137 דמותו של יהונתן המלך לאור מטבעותיו
3. ימי הבית השני – ימי הורדוס והנציבים
 יוסף גייגר
 157 הורדוס כאיש רוח יווני
- סטפני א' בינדר
 171 ניקולאוס איש דמשק: קטעים אוטוביוגרפיים
- טל אילן
 185 יוספוס כמקור לרומן בין טיטוס לברניקי
- לסטר ל' גראבה
 201 יוסף בן מתתיהו ו'עזרא ונחמיה': כיצד השתמש ההיסטוריון היהודי במקורותיו?
- זאב ספראי ורן אורטנר
 213 ביתי הוא מבצרי – לוחמה רב מפלסית ולוחמה תת-קרקעית בשטח בנוי בתקופה הרומית: המקרה של יהודה
4. לאחר החורבן – התקופה הרומית המאוחרת והתקופה הביזנטית
 מרים בן זאב הופמן
 243 טקיטוס ומקור העם היהודי
- מרב חקלאי
 259 עיון במשנה, בבא מציעא ד, א, לאור דיונים במשפט הרומי על חוזה מכירה (*emptio venditio*)
- עודד עיר-שי
 כת הנובאטיאנים, סבאטיוס – מומר יהודי ופרסביטר נובאטיאני – והוויכוח על מועד הפסחא הנוצרי: הַרְזִיָה וזהות בראי ההיסטוריוגרפיה הנוצרית במאה החמישית
- 279

ארכאולוגיה

5. ארכאולוגיה והיסטוריה – עולמות נפגשים

רוני רייך
 על משמעותה של ה'ראיה מן השתיקה' בפרשנות ממצא
 ארכאולוגי חסר: מקרי מבחן מירושלים

317

יוסף פטריך, יונתן דבור, רועי אלבג
 'עוֹרָה לָמָּה תִּישָׁן אֲדָנִי הַקִּיצָה אֶל תּוֹנַח לְנֶצַח' (תהילים מד, כד)
 על מפנה המקדש, חנוכתו וזריחת החמה

339

עוזי ליבנר ורועי צבר
 הרקע להשתלטות החשמונאית על הגליל

373

רועי פורת, יעקב קלמן ורחל צ'אצ'י
 לזמן הקמתו ופעילותו של בית הכנסת בהרודיון

389

גיא ד' שטיבל
 'מה יש בשם?': על אוסטרקון ממצדה, שמות, כינויים וכינויים
 מוסוים

423

ינון שבטיאל
 הגליל ומרד בר-כוכבא: מבט אחר לבחינת השתתפותו של הגליל
 במרד לאור עדותן של מערכות המסותור

451

אלכסנדר מלמד
 מערכות המסותור בנשר-רמלה ותרומתן לחקר מערכות המסותור
 בארץ ישראל

489

6. חברה וכלכלה

מאיר בר-אילן
 שיעורן היחסי של הנשים בחברה היהודית בעת העתיקה

533

יהושע שוורץ
 'וקווצותיו סדורות לו תלתלים': על שער הראש והזקן של הגבר
 היהודי בספרות חז"ל

553

- 579 אברהם (אבי) ששון
הנוטע לרבים על אם הדרך – כלכלה וחברה
- 603 זאב ספראי
כלכלת פלשתינה – בין פלשתינה הרומית לשתי
הפלשתינות הביזנטיות
- 698 תקצירים באנגלית
- 700 רשימת המחברים באנגלית

חלק ב

- 723 רשימת המחברים

ספרות ולשון

7. קומראן וספרים חיצונים
- 729 דבורה דימנט
רעיון שתי הדרכים בטקסטים מקומראן
- 757 כנה ורמן
אחרית ימים הווה ומשיח שבא ומת
- 799 נועם מזרחי
'שירה מגויסת': למקורותיה של מגילת המלחמה ולתולדות השירה
העברית בימי הבית השני
- 855 יונתן אדלר
מכלול שרידי התפילין ממדבר יהודה: פרסום ראשוני של פרויקט
מחקר חדש
- 873 אשבל רצון
גאוגרפיה ותאולוגיה: צורת הארץ בספר העיריים והרקע המקראי
שלה

8. משנה ותלמוד

- משה בר־אשר
915 שני עניינות בדקדוק שם העצם בלשון המשנה
- דוד הנשקה
925 קריאת התורה של יום הכיפורים במקדש: בין משנה ראשונה
למשנה אחרונה
- דפנה ברץ
957 מעשה 'הכוהן הצדוקי שהקטיר מבחוץ' בהשתלשלותו
- חיים מיליקובסקי
975 ויקרא רבה פרשה כה פסקה ד ומקבילותיה: עיונים בהתהוות
המדרש הקדום
- ציונה גרוסמרק
993 'והיא איכא ימא דחמץ? דיקליטינוס הקוה נהרות ועשאו'
- דן יפה
1013 *Nihil Obstat Imprimatur*: חכמי התלמוד והאוונגליונים של
היהודים-הנוצרים – עיונים חדשים
9. תפילה ופרשנות
- יורם ארדר
1037 דיני בכור בהמה טהורה בהלכתו של הקרא יפת בן עלי
- יהודה ליבס
1071 ר' שלמה אלקבץ ושירו לכה דודי
- יעקב שמואל שפיגל
1081 ר' דוד ב"ר אברהם פרווינצאלו וההקדמה שכתב לפירושו
'חסדי אבות' על מסכת אבות
- חיים א' כהן
1137 'פְּדָבֵר הָאִמּוֹר': מסורת קריאה ודקדוק הלשון הבאים כאחד
- 1178 תקצירים באנגלית
- 1180 רשימת המחברים באנגלית

דיני בכור בהמה טהורה בהלכתו של הקרא יפת בן עלי

יורם ארדר

בספרי התורה פזורים דיני בכור בהמה. כמו במצוות מקראיות רבות, לא מעטות הן הסתירות בכתובים הן באשר לבכור בהמה טהורה והן באשר לבכור בהמה טמאה.¹ אשר לסוגיית בכור בהמה טהורה, בולטת הסתירה בין ספר דברים לשאר ספרי התורה. בעוד בספר שמות ובספר במדבר מכונה בכור בהמה טהורה, כמו בכור בהמה טמאה, 'פטר רחם', והינו אחד ממתנות הכהונה (שמות יג, פסוקים ב, יב-יג, טו; במדבר יח, טו), הרי בספר דברים נעדר המונח 'פטר רחם', והבכור שייך לבעליו, אשר מצוּוה לאוכלו בירושלים (דברים יב, פסוקים ו, יז-יח; יד, כג; טו, יט-כ). חז"ל התעלמו מהכתוב בספר דברים וקבעו שבכור בהמה טהורה שייך לכוהן.² הקראים לא קיבלו את הפתרונות של חז"ל לקושיות העולות מסתירות אלו, ונדרשו לפתרונות משלהם. אף את הכתוב בויקרא כז, כו-כז צירפו לדיני בכור פטר רחם. יש אף פסוקים שלדברי הקראים נוגעים לדיני בכורות בהמה טהורה, ולא נחשבו לכאלה בדיני חז"ל.

להלן קיבצתי את עיקרי תורתו של הקרא יפת בן עלי בסוגיות בכור בהמה טהורה, שכן חכם קראי זה, שפעל בירושלים במחצית השנייה של המאה העשירית, היה רב השפעה לדורות בקרב הקראים.³ לשיטתו, דיני בכור בהמה טהורה בספר דברים מתייחסים למעשה ל'בכור עדר', ולא לבכור בהמה המכונה בספרי התורה האחרים 'פטר רחם', ועל כן הסתירה בכתובים היא סתירה לכאורה. הכתוב בספר דברים מתייחד בכך שהוא מעלה את סוגיית דינו של בכור בהמה טהורה בעל מום

1 מ' וינפלד, 'המפנה בתפיסת האלהות והפולחן בספר דברים', תרכ"ץ לא (תשכ"ב), עמ' 17-1, בעמ' 5. וראו גם עמ' 6, על בעלי מום הפסולים לקורבן הנוגעים לענייננו.

2 משנה, זבחים ה, ח: 'הבכור נאכל לכוהנים'.

3 על פועלו והמחקר על אודותיו, ראו M. Zawanowska, 'Review of Scholarly Research on Yefet Ben 'Eli and his Works', *Revue des études juives* 173 (2014), pp. 97-138

(דברים טו, כא-כג). נלמד גם כיצד התמודדו הקראים עם בכור פטר רחם ובכור עדר בעלי מומים.

לצד הצגת הדינים בסוגיות הנידונות, והגדרת המינוח המקראי הנוגע לבכורות בשיטת הקראים, יאיר מאמר זה את שיטות הפרשנות של יפת לפסוקי המקרא, כשם שילמד רבות על השיח הקראי בדיני הקורבנות בכללם, ובעיקר בדיני השלמים, שכן יפת גרס שהן בכור פטר רחם טהור והן בכור עדר מוקרבים על דרך השלמים.

א. הסיבה למצוות בכור בהמה טהורה ומועד קיומה הראשון

ראשון הזוכים 'מבכורות צאנו' (בראשית ד, ד) היה הבל. סוגיית קדמות המצוות לפני מתן תורה תפסה מקום חשוב בשיח הקראי,⁴ ומאליו עלתה שאלת ראשיתה של מצוות הקרבת בכורות בהמה טהורה. במסגרת דיון רחב על קדמות המצוות בפירושו של יפת לבראשית ב, טז-יז, אנו לומדים לדעת שהוא מצא בסיפור על הקרבת בכורות צאנו של הבל ראייה לכך שכבר על אדם הראשון ובני דורו הוטלו לא מעט מצוות שמעיות, דהיינו מצוות שניתנו על דרך הנבואה, שטעמן במקרים רבים אינו ברור. זאת בניגוד למצוות שכליות, שניתנו אף הן על דרך הנבואה, אך אפשר היה להשיגן אף באמצעות התבונה. הואיל ולא מצינו כתוב בתורה שהאל ציווה את אותן מצוות על אדם הראשון, אנו לומדים על קיומן על דרך הסיפור (בערבית: קצה):

היה מי שאמר שעל אדם ראשון הוטלו מצוות שמעיות, ואין לנו ספק בכך, שכן למדנו זאת מסיפור קין והבל שהקריבו מנחה ובכורות, ובתורה לא כתוב שהאל ציווה על אדם זאת, אלא מסרה זאת על דרך ההיגד (כ'פר), כדי שנדע מהי הסיבה שבשלה הרג קין את הבל.⁵

4 ראו Y. Erder, 'Early Karaite Conceptions About Commandments Given Before the Revelation of the Torah', *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 60 (1994), pp. 101-140

5 יפת, פירוש לבראשית ב, טז-יז, כ"א, א, דף 124א: 'וקאל בעצ'הם אן אדם כאן עליה פרוץ' סמעיה לא נשך פי ד'לך לאנא קד עלמנא ד'לך מן קצה קין והבל אלד' קרבא מנחה ובכורות. ולם נתן אל תורה אן אללה אמר אדם בד'לך ואנמא ד'כר ד'לך עלי טריק אלכ'בר ליערף איש כאן אלסכב פי קתל קין להבל'. מ' צוקר, על תרגום רס"ג לתורה, ניו יורק תשי"ט, עמ' 493-498, פרסם טקסט זה. לתיקונים בקריאתו ראו ח' בן שמאי, שיטות המחשבה הדתית של אבו יוסף יעקוב אלקרקסאני ויפת בן עלי, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ח, א, עמ' 78-79. על הקשר שבין הסיפור המקראי (קצה) ל'כ'בר', 'אכ'באר' בפרשנות הקראית לשיטתה של מאירה פוליאק, ראו מ' פוליאק,

בפירושו לסיפור קין והבל חזר יפת על דבריו לעיל.⁶

בנימין אלנהאונדי, שפעל במחצית השנייה של המאה התשיעית, ואשר הקראים נהגו לעיין בכתביו, גרס שלא רק הקרבת בכור הבהמה הייתה מצווה קדומה, אלא אף מצוות הביכורים. האל לא נענה לקין, מפני שהפר את מצוות מתן 'ראשית כל פרי האדמה' (דברים כו, ב), והסתפק בהבאת 'מפרי האדמה' (בראשית ד, ג).⁷ על אף שהקרבת בכורות צאנו של הבל שימשה ראייה ליפת לקדמות המצוות, בדונו בפסוקי התורה המתייחסים במפורש לדיני קדושת בכור בהמה טהורה בחר להתעלם לחלוטין משאלת קדמות המצווה. זאת על אף שבניגוד למצוות רבות מעלה התורה עצמה את שאלת טעמה של מצווה זו, כפי שדנה בטעמן של מצוות הפסח והמצות:

אמר בפרק זה: 'כי ישאלך בנך' [שמות יג, יד], בדומה לכתוב על אודות פסח: 'והיה כי יאמרו' [שמות יב, כו] ובדומה לכתוב על חג המצות: 'והגדת לבנך' [שמות יג, ח], למרות שהמילים שונות, הכוונה היא אחת.⁸

לדידו של יפת טעמה של מצוות הבכורות ככללה היא יציאת מצרים בלבד. הוא מעלה את השאלה מדוע שמות יג, ב פותח בכתוב: 'קדש לי כל בכור', ומסיים בכתוב 'לי הוא'. אחת האפשרויות היא שרצה לומר 'משה, קדש לי כל בכור, היות שהוא לי, שכן הצלתו מן המשחית'.⁹ קדושת הבכורות קשורה בעבותות למצוות זבח הפסח.

⁶ 'המשגת הסיפור המקראי ועיבודו בכתב מחומרים שבעל-פה: מחידושי הפרשנות הערבית-היהודית בימי הביניים', בין עבר לערב ו (תשע"ד), עמ' 109-152 (בעמ' 124-132).

⁷ דיון בפירושו של יפת לבראשית ב, טז-יז ולבראשית ד, ג-ה ראו D. Frank, 'The Limits of Karaites Scripturalism: Problems in Narrative Exegesis' (עורכים), דבר רבוע על אופניו, מחקרים מוגשים לחגי בן-שמאי, ירושלים תשס"ז, עמ' 41-82* (בעמ' 64-67*); המקורות בעמ' 80-81*. גם סעדיה גאון גרס קדמות מצוות קידוש בכורות לאור סיפורו של הבל. ראו מ' צוקר, פירושי רב סעדיה גאון לבראשית, ניו יורק תדש"ם, עמ' 84. צוקר, שם, עמ' 305 הערה 14, מעיר שלא מצא מקבילה לעמדה זו של הגאון אצל חז"ל, אלא אצל הקראים בלבד.

⁸ קרקסאני, ספר האורות, עמ' 454-455.

⁹ יפת, פירוש לשמות יג, יד-טו, כ"ג, דף 94ב-95א: 'קאל פי הד'א אלפצל כי ישאלך בנך נט'יר קולה פי אלפסה והיה כי יאמרו ונט'יר קולה פי חג המצות והגדת לבנך ואן כאנת אלאלפאט' מתגיריה פאלקצד פיה ואחד'.

⁹ יפת, פירוש לשמות יג, ב, כ"ג, דף 86ב: 'וקולה לי הוא בעד קולה קדש לי יחתמל אחד אלקולין. אמא אן יכון אראד בה קרס לי יא משה כל בכור לאן הו לי אד' כ'לצתה מן אלמשחית'.

בעוד שזבח פסח מציין את הצלת בכורות ישראל, מצונת קדושת הבכורות מציינת את הריגת בכורות מצרים:

ואומרו: 'על כן אני זוכח' [שמות יד, טו], כוונתו, משום שהאל הרג בכורות מצרים, והסיבה למצוות זבח פסח היא הצלת בכורות ישראל, שנאמר: 'אשר פסח על בתי בני ישראל' [שמות יב, כז]. והסיבה לקידוש הבכורות היה הריגת בכורות מצרים.¹⁰

לכאורה, לאור הכתוב 'והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני' (שמות יג, יא), מצוות הנוגעות לקדושת בכורות תלויות בארץ ישראל בלבד, אך יפת ממשיך בהשוואת מצווה זו למצוות פסח וחג המצות. כשם ששתי מצוות אלו חייבו את יוצאי מצרים, אף מצונת קדושת הבכורות חייבה את יוצאי מצרים:

שב ואמר: 'קדש לי כל בכור' [שמות יג, ב], והודיעם שמצווה זו מחייבת אותם לכשיכנסו לארץ, כפי שהיא מחייבת אותם לפני כניסתם. אמר בעניין זה: 'והיה כי יביאך ה'' [שמות יג, יא], כפי שאמר על אודות הפסח וחג המצות [שמות יג, ה]. ודברי האל 'קדש לי' [שמות יג, ב] הינם דברים כלליים, כלומר הם חייבו את יוצאי מצרים ובאי הארץ. והכתוב: 'והיה כי יביאך' [שמות יג, יא] מתייחס לבאי הארץ.¹¹

10 יפת, פירוש לשמות יג, יד-טו, כ"י ג, דף 95א-ב: 'וקולה על כן אני זוכח יריר בה מן אג'ל מא קתל אלהה בכורות מצרים פצאר סבב פרץ' אלפסח הו סבב כ'לאץ בכורות ישראל כקולה אשר פסח על בתי בני ישראל וצאר סבב קדוש אלכבורות הי קתל בכורות מצרים'. בפירושו לבראשית ב, טז-יז, כ"י א, דף 122א, ציין יפת שהיו מבין הקראים שגרסו שאדם הראשון ידע את כל המצוות השמעיות, אך היה פטור מלקיים מצוות התלויות בזמן, במקום ובמין. על כן לא קיים את זבח פסח, שעילתו: 'ועבר ה' לנגף את מצרים' (שמות יב, כג), כשם שלא קיים את חג הסוכות שעילתו 'למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתני וגו' (ויקרא כג, מג).

11 יפת, פירוש לשמות יג, יא, כ"י ג, דף 93א: 'אעאד עליהם קדש לי כל בכור וערף אן הד'א אלפרץ' ילזמהם אד'א רכ'לו אלארץ' כמה ילזמהם קבל רכ'זלהם. קאל פיה 'והיה כי יביאך ה' מת'ל מא קאל פי אלפסח וחג מצות. פקול אלהה קדש לי הו קול עאם אעניי אנה ילזם יוצאי מצרים ובאי הארץ וקולה והיה כי יביאך הו פי באי הארץ'.

ב. הגדרת מונחים: בכור פטר רחם, בכור עדר, ראשית און

על פי במדבר יח, טו נכלל פטר רחם אדם ובהמה, בין טהורה בין טמאה, בכלל מתנות הכהונה, אלא שבכור אדם ובכור בהמה טמאה נפדים. החוק מנוסח בשמות יג, יב: 'והעברת כל פטר רחם לה'. לעומת זאת מדברים טו, יט-כ עולה שבכור בהמה טהורה (צאן ובקר) שייך לבעליו ונאכל על ידו: 'כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר ... לפני ה' אלוהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר יבחר ה'. לשיטת יפת, בספר שמות ובספר במדבר המונח 'בכור פטר רחם' מתייחס לבכור בהמה טהורה וטמאה כאחד, ואילו כל הכתובים בדברים המתייחסים לבכור בהמה עניינם 'בכור עדר', שהוא בהמה טהורה בלבד שאוכלו בעליו. כך הסביר את השוני במצוות בכור בהמה טהורה:

יש שני סוגים של בכור בהמה. הסוג האחד – הוא נוהג בכל בהמה, כלומר טמאה וטהורה בקר וצאן והוא בכור פטר רחם. הסוג השני הינו מהבקר והצאן בלבד, שנאמר: 'כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך' (דברים טו, יט), והוא נקרא בכור עדר, והכוונה לבכור שנולד בעדר.¹²

הקביעה שספר דברים מתייחס ל'בכור עדר', מונח שאינו מתועד בתורה ובמקרא בכלל, מצאה מתנגדים רבים לאורך הדורות, כעדותו של רבי אברהם אבן עזרא: 'המכחישים [= הקראים] אמרו כי הם שניים בכורים. האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר, ואין צורך להשיב על הבליהם'.¹³ קרקסאני, החכם הקראי הבבלי בן המאה העשירית, מלמדנו שהקראים שגרסו שהכתוב בדברים אינו מתייחס ל'בכור פטר', הביאו ראיה מדיני הייבום כדי להצדיק את עמדתם שלא כל בכור הנזכר בתורה הינו 'פטר רחם'. נאמר על הצאצא הראשון שיוולד לייבום: 'והיה הבכור אשר תלד' (דברים כה, ו). בדברים טו, יט, כתוב: 'והבכור אשר יולד בבקרך'. אין להוציא מכלל אפשרות שאשת היבם כבר ילדה בנים לאחיו שנפטרו, אך הם נפטרו

12 יפת, פירוש לויקרא כז, כו, כ"י ה, דף 33א-ב: 'ודלך אן בכור בהמה עלי צ'ריבין מנה אלצ'רב אלואחד הו ג'ארי פי כל אלבהמה אעני טמאה וטהורה בקר וצאן והו בכור פטר רחם ואלאכ'ר מן אלבקר ואלגנם פקט והו קו' כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך והוא אלמסמא בכור עדר יענון אול מא יולד פי אלקטיע'. יפת גורס שהכתוב 'כל פטר שגר בהמה' (שמות יג, יב) מתייחס לבהמה טהורה וטמאה כאחד. יפת, פירוש לשמות יג, יב, כ"י ג, דף 93ב: 'וקולה כל פטר שגר בהמה יג'מע פיה אלטאמי ואלטאהר'.

13 אבן עזרא, פירושי התורה לרבינו אברהם אבן עזרא, מהדורת אשר וייזר ירושלים 1976, פירוש לדברים יב, יז. וראו להלן הערה 99.

לפני אביהם, לאור הכתוב: 'ובן אין לו' (דברים כה, ו). מכאן שמבחינת אשת היבם אין מדובר בבכור פטר רחם. קרקסאני מודה שתשובה זו אינה נקייה מקשיים.¹⁴ הקראים מצאו סעד לתפיסתם בדבר החלוקה בין בכור פטר רחם לבכור עדר בפירושם לנחמיה י, לז: 'ואת בכורות בנינו ובהמתינו ככתוב בתורה ואת בכורי בקרינו וצאננו'. הכתוב 'בכורות בנינו ובהמתינו' מתייחס לבכור פטר רחם, ואילו 'בכורי בקרינו וצאננו' מתייחס ל'בכור עדר':

אומרו: 'בכורות בנינו ובהמתינו', כוונתו לפטר רחם, שנאמר: 'קדש לי כל בכור פטר כל רחם' (שמות יג, ב). ואומרו: 'ובהמתינו', הכוונה לכהמה טהורה ולכהמה טמאה. אחר כך אמר: ואת 'בכורי בקרינו וצאננו', כוונתו לבכור עדר, שנאמר בתורה: 'כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך' (דברים טו, יט).¹⁵

אשר ל'בכור פטר', למרות שמשמעו כולל בכורי בהמה טהורה וטמאה, ואף בכור אדם, הרי לעיתים הוא מתייחס לבהמות או לאדם בלבד, וזאת אפשר ללמוד מן ההקשר שבו נזכר המונח בפסוק. ההקשר מלמד שהכתוב: 'כל פטר רחם לה' (שמות יג, יב) והכתוב: 'והעברת כל פטר רחם לי' (שמות לד, יט) מתייחסים לאדם בלבד.¹⁶ במקום אחר אומר יפת שהכתוב: 'כל פטר רחם לי' מתייחס לפטר אדם ולפטר בהמה כאחד.¹⁷

לדברי יפת, ל'בכור פטר רחם' על כל מרכיביו – בכור אדם, בכור בהמה טהורה וטמאה ובכור חמור – מתייחסת התורה חמש פעמים.¹⁸ כל פסוק מוסיף דינים שלא

14 קרקסאני, ספר האורות, עמ' 670 (5).

15 יפת, פירוש לנחמיה י, לז, כ"י יב, דף א88: 'וקולה בכורות בנינו ובהמתנו יריד בה פטר רחם כק' קדש לי כל בכור פטר כל רחם קולה ובהמתנו בהמה טהורה ובהמה טמאה. ת'ם קאל ואת בכורי ב' וצא' וישיר בה אלי בכור עדר והו קולה פי אלתורה כל בכור אש' יולד בבק' ובצא'.

16 יפת, פירוש לשמות לד, יט, כ"י ה, דף א172: 'נקול אן קולה כל פטר רחם לי הו מקול פי בכור אדם פקט נט'ר והעברת כל פטר רחם לה'.

17 יפת, פירוש לויקרא כז, כו-כו, כ"י ח, דף ב34: 'קאל כל פטר רחם לי וג'מע פיה פטר אדם ופטר בהמה'. על המשמעות של המונח 'פטר רחם' בתורה ראו ג' ברין, 'דיני בכורות במקרא', תרביץ מז (תשל"ז), עמ' 7-1.

18 יפת, פירוש לויקרא כז, כו-כו, כ"י ח, דף א34: 'וד'לך אנה ד'כר בכור פטר רחם פי ה' מואצ'ע'. בניגוד לחז"ל שגרסו שבכור בהמה טמאה מתייחס לחמור בלבד, הבחינו הקראים בין דיני בכורות בהמה טמאה לדיני בכור חמור, כפשוטו. בפירושו שם, דף ב34-ב35, אומר יפת שבויקרא כז, כו-כו לא דן הכתוב בבכור אדם ובכור חמור: 'פאנה אכ'תצר ען ד'כר בכור אדם בכור חמור'. על דיני בכור בהמה טמאה ראו ג' ברין, 'בכור בהמה טמאה', תרביץ כא (תשל"ט), עמ' 566-574.

צוינו במקור אחר. המונח עצמו 'פטר רחם' לא מצויין בכל פסוק, ועל כן הבכור בויקרא כז, כו מתייחס אף הוא ל'פטר רחם'.¹⁹ לדידו של יפת זהו המקור הרביעי:

ואליו [= בכור פטר רחם] התייחס באומרו: 'אך בכור אשר יבוכר לה' [ויקרא כז, כו], והוא כולל בהמה טהורה וטמאה, כמו שיאמר: 'אם שור אם שה לה' הוא' [שם]. ואמר: 'ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך' [ויקרא כז, כז].²⁰

המקור החמישי הוא: 'כל פטר רחם לכל בשר' (במדבר יח, טו).²¹ דהיינו, בכור פטר רחם נזכר במסגרת מתנות הכהונה, ויפת מציין שהוא כוללני. שלושת מראי המקום הנוספים הם:

א. בפרשת 'כי אני הכבדתי את לבו' [= בוא] [שמות י, א] ציין את דין פטר רחם [...] ואמר בשור ושה 'על כן אני זוכה לה' כל פטר רחם' [שמות יג, טו]. ואמר על אודות בכור אדם: 'וכל בכור בני אפרה' [שם], ולא הבהיר מהו הפדיון, ולא ציין גם כן מה יעשה עם בכור בהמה טמאה.

ב. בפרשת 'ואלה המשפטים' [שמות כא, א], ואמר: 'בכור בניך תיתן לי [שמות כב, כח]. ולא ציין את דינו כלל ועיקר, והוסיף הסבר בבכור שור ושה באומרו: 'שבעת ימים יהיה עם אמו' [שם, פסוק כט].

ג. בפרשת 'כי תשא' [שמות ל, יב] אמר 'כל בכור בניך תפדה' [שמות לד, כו]. וציין שוב פטר חמור, ואמר 'פטר שור ושה' [שמות לד, יט], ללא הסבר, אלא אמר 'כל פטר רחם לי' [שם]. וכינס בו בכור אדם ופטר בהמה. לאחר מכן אמר: 'וכל מקנך תזכר' [שם], כוונתו לבהמה טמאה. אחר כך התייחס לפטר שור ושה. אחר כך ציין דין בכור אדם ובכור חמור [שם, פסוק כ].²²

19 יפת, שם, כ"י ח, דף א33: 'והד'א אלבכור יג'ב אן יכון בכור פטר רחם לא גיר'.
20 יפת, שם, כ"י ח, דף ב34: 'ואלד' הד'א אלמוצ'ע. שם, דף ב33, הוא מציין מהם הדינים הנזכרים בפסוק זה: 'פאליה אשאר בקו' אך בכור אשר יבכר לה' והו יעם אלטאהר ואלטמי כמא סיקול אם שור אם שה לה' הוא. וקאל ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך'.

21 יפת, שם, כ"י ח, דף א35: 'ואלמוצ'ע אלה' ד'כר אלכל בקו' כל פטר רחם לכל בשר'.

22 יפת, שם, כ"י ח, דף א34-ב: 'אולהא פי פרשה כי אני הכבדתי את לבו פד'כר חכם פטר רחם מנפא? וקאל פי שור ושה על כן אני זוכה לה' כל פטר רחם וקאל פי בכור אדם וכל בכור בני אפרה. ולם יביין אלפדיון מא הו ולא ד'כר איצ'א מא יפעלה בבכור בהמה טמאה. ואלת'אני פי פרשה ואלה המשפטים. פאנה קאל בכור בניך תתן לי ולם יד'כר לה חכם אצלא וזאדנא שרח פי בכור שור ושה והו קו' שבעת ימים יהיה עם אמו. ואלג' פי פרשה כי תשא קאל כל בכור בניך תפדה. ואעד ד'כר פטר חמור וקאל פטר שור ושה ולם ישרחה וד'לך אנה קאל כל פטר רחם לי. וג'מע פיה בכור אדם ופטר בהמה ת'ם קאל וכל מקנך תזכר ישיר אלי בהמה טמאה ת'ם ד'כר פטר שור ושה ת'ם ד'כר חכם בכור אדם ובכור חמור'.

לענייננו, הפסוקים בתורה שעניינם בכור בהמה טהורה הם: שמות יג, ב ו-טו; כב, כט; לד, יט; ויקרא כז, כו; ובמדבר יח, טו. ואילו הכתוב בדברים טו, יט-כג מתייחס לבכור עדר.

בעוד ש'בכור פטר רחם' מתייחס לא אחת לבכור בהמה טהורה וטמאה ולבכור אדם כאחד, המונח 'ראשית און' או 'ראשית אונים' מתייחס לבכור אדם בלבד:

אומרו: 'כל בכור במצרים' [תהילים עח, נא] כוונתו לבכור פטר רחם של אדם ובהמה ואומרו: 'ראשית אונים' [שם] מתייחס לאדם בלבד. בתורה קדם המונח 'ראשית און' למונח 'פטר רחם', כדי לצרף אליו בכור בהמה, שהוא פטר רחם, שכן הינו הרוב.²³

במשפחתו של יעקב אך ורק בכורו, ראובן בן לאה (בראשית כט, לב), היה זכאי לכינוי 'ראשית און', כפי שעולה מברכת יעקב לו (בראשית מט, ג-ד). אֶחָיו, דן בכורה של בלהה (בראשית ל, ה-ו), גד בכורה של זלפה (בראשית ל, י-יא), ויוסף בכורה של רחל (בראשית ל, כד) היו בכור פטר רחם:

והחל בראובן מכיוון שהוא הבכור, ומעמד זה נותר לו מכלל המעמדות שאחז בהן. ואומרו: 'בכורי אתה' (בראשית מט, ג) הינו על דרך ייחודו שלא היה לאחים, שכן לא היה מבין האחים בכור ראשית און מלבדו ... וציין שלושה מונחים: 'בכורי, כוחי, וראשית אוני' [שם]. זאת כדי להבהיר את מעלתו בבכורה על יתר אחיו. וזאת מפני שכל האחים הם 'כוח יעקב', אך לא כולם היו 'בכור וראשית און'. היו מהם שהיו בכור אך לא ראשית און והם דן, גד, יוסף, שהיו בכור פטר רחם. ראובן בלבד היה בכור וראשית און. ואמר: ראובן, מכול ילדיי התקבצו לך שלושת התארים הללו [= בכורי, כוחי וראשית אוני].²⁴

23 יפת, פירוש לתהילים עח, נא, כ"י יא, דף 56ב: 'קולה כל בכור במצרים ישיר בה אלי בכור פטר רחם מן אדם ובהמה וקולה ראשית אונים הו פי אדם פקט. פקדם פי אלתורה ראשית און עלי בכור פטר רחם ליצ'ף אליה בכור בהמה אלד' הו פטר רחם לאנה אלאכת'ר'. יפת תרגם 'ראשית אונים' ל'אול מנאלאת'. ראו 'בלאו, מילון לטקסטים ערביים-יהודיים מימי הביניים, ירושלים תשס"ו, ערך 'ניל', עמ' 727.

24 יפת, פירוש לבראשית מט, ג-ד, כ"י ב, דף 70א: 'ואבתדי בראובן מן חית' אנה אלבכר והד'ה אלתבה בקית עליה מן סאיר אלמראתב. וקולה בכרי אתה הו עלי טריק אלתכ'ציין לה דון אלאכ'זה אד' לם יכן פי אלאכ'זה בכור ראשית און סואה ... וד'כר ג' אלפאט' בכרי כחי וראשית אני ליבין פצי'לתה עלי סאיר אלאכ'זה. וד'לך אן כל אלאכ'זה הם כח יעקב ולא כלהם בכור וראשית און. ופיהם מן הו בכור ולא ראשית און והם דן גד יוסף והם בכור

אם כן, לשיטת יפת 'ראשית און' מתייחס לבכורו של האב בלבד. בכור פטר רחם באדם מתייחס לבכורה הזכר של אמו:

'כל פטר רחם' [שמות יג, טו] הוא הזכר הראשון שיוצא מחלצי האישה. ואם ילדה [לראשונה] נקבה, אזי אין להכחיש שהולד השני יהיה בכור פטר רחם, אם היה זכר. מפני שהכוונה בבכור פטר רחם הוא הזכר שיוצא מחלצי האישה.²⁵

המשותף ל'פטר רחם' ול'ראשית און' הוא שמדובר בזכרים בלבד, לאור הכתוב 'הזכרים' (שמות יג, יב).²⁶

ג. דיני בכור פטר רחם של בהמה טהורה

1. קורבן שמיועד לכוהן ואינו נפדה

הכתוב העוסק במתנות כהונה בכמדבר יח מעיד שכל בכור פטר רחם בין טהור בין טמא שייך לכוהן:

וציין בפרק: 'וידבר ה' אל אהרן ואני הנני נתתי לך את משמרת תרומתי' [במדבר יח, ח]. שהחרם שייך לכוהנים, שנאמר: 'כל חרם בישראל לך יהיה' [במדבר יח, יד], והכוהן זכאי גם לבכור פטר רחם, שנאמר: 'כל פטר רחם לכל בשר' [במדבר יח, טו]. חובה שכל אלו יינתנו לכוהן.²⁷

פטר רחם. ואלד'י הו בכור וכח ראשית און ראוּבן. פקאל יא ראוּבן אנת מן ג'מלה אולאדי אג'תמעט לך הד'ה אלג' אוצאף'.

25 יפת, פירוש לשמות יג, יד-טו, כ"י ג, דף 96ב: 'כל פטר רחם הו פי אול ולד ד'כר יבדר מן אחשא אלאמראה פאן כאן אנת'י לם יבטל אן יכון אלוּלד אלת'אני בכור פטר רחם אן כאן ד'כר. לאן אלקעד פיה אול ד'כר יבדר מן אלאחשא'.

26 יפת, פירוש לשמות יג, יב, כ"י ג, דף 93ב: 'וקולה הזכרים ידל עלי אן ליס פציילה לנקבות לא פטר רחם ולא ראשית און'.

27 יפת, פירוש לויקרא כז, ח-לג, כ"י ח, דף 40א: 'וקד ד'כר פי פצל וידבר ה' אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי אן אחרם ללכהנים כק' כל חרם בישראל לך יהיה ולה איצ'א בכור פטר רחם כק' כל פטר רחם לכל בשר. ויג'ב אן תכון הד'א כלהא ללכהן'. בהמשך, בדונו במעשר צאן ובקר, אומר יפת, שם, דף 43ב: 'ומסר לכוהן בכור פטר רחם מכל הבהמות' (וקד ג'על ללכהן בכור פטר רחם מן סאיר אלבהאים).

הכתוב בוֹיקרא כז, כו עניינו בכור בהמה טהורה, ושם נאמר: 'לה' הוא': 'לאחר מכן ציין את ההבדל בין הבהמות המוקרבות לקורבן לבין אלו שלא, ואמר: "אם שור ואם שה לה' הוא" (ויקרא כז, כו).²⁸

הכתוב בוֹיקרא ז, לה-לז מציין את סוגי הקורבנות, אך בכור פטר רחם בהמה טהורה נעדר מרשימה זו. יפת מציין שיש להוסיף קורבן זה למניין מתנות הכהונה, והכוונה אינה לכל בהמה טהורה, אלא זו שאפשר להקריבה: 'ולהם מגיע דברים שציינם במקומות אחרים, מהם חיות בכור פטר רחם של הבהמות המוקרבות לקורבן'.²⁹ דהיינו מדובר בצאן ובבקר בלבד שכן רק אותם מותר להקריב, לאור הכתוב: 'ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קורבן לה' (ויקרא כז, ט):

כעת באומרו 'אשר יקריבו ממנה קורבן לה' [שם], כוונתו לבקר ולצאן. ואין הכוונה לפרט המוקרב, אלא הכוונה לסוג הקורבן, כפי שציינו באשר לכתוב: 'כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה אשה לה' (ויקרא ז, כה).³⁰

השוני בין בכור פטר רחם טמא לטהור הוא שבעוד שאת הראשון, כמו בכור אדם, יש לפדות (במדבר יח, טו), בכור פטר רחם טהור אי אפשר לפדות מהכוהן לאור הכתוב במדבר יח, יז:

ואומרו: 'לכל בשר' (במדבר יח, טו), היות שהכליל אדם ובהמה, טמא וטהור, כפי שנאמר: 'באדם ובהמה' [שם]. אחר כך חילקם לשתי קטגוריות. מהן שיש להן פדיון ומהן שאין להן פדיון. אלו שיש להם פדיון הם בכור אדם ובכור בהמה טמאה, שנאמר: 'אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור

28 יפת, פירוש לויקרא כז, כו-כז, כ"י ח, דף א34: 'ת'ם ד'כר אלפרק בין אלבהאים אלמקרבה וגיראה וקאל אם שור ואם שה לה' הוא'.

29 יפת, פירוש לויקרא ז, לה-לו, כ"י ח, דף ב38: 'ולהם אשיא ד'כרהא פי מואצ'ע אכ'ר פמנהא מן אלחיואן בכור פטר רחם מן אלבהאים אלמקרבה'.

30 יפת, פירוש לויקרא כז, ט, כ"י ח, דף א25: 'אלאן קו' אשר יקריבו ממנה קרבן לה' ישיר בה אלי בקר וצאן וליס יקצד בה אלי אלשכ'צה אלמקרבה ואנמא ישיר בה אלי אלנוע מת'ל מא קלנא פי כל אכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה אשה לה'. יפת גרס שהכתוב בוֹיקרא ז, כה, עניינו איסור חלב בשר קורבנות ובשר תאוה כאחד. אחת מראיותיו היא שאין הפסוק מתכוון לבהמה המוקרבת, אלא לסוג הבהמה. ראו פירושו על אתר אצל ארדר, אבלי ציון, עמ' 302 הערה 549.

הבהמה הטמאה תפדה' [שם]. אשר למי שאין לו פדיון, הוא בכור בקר וצאן, כפי שנאמר לאחר מכן.³¹

הכתובים בשמות לך, יט ובמדבר יח, יז מציינים במפורש אלו בכורות בהמות טהורות אי אפשר לפדות. אשר לשאר בכורות הבהמות הטהורות, אין חובה לפדותם, ולכן אינם נזכרים:

אשר ל'פטר שור ושה' [שמות לך, יט], אין להם פדיון, כפי שנאמר: 'לא תפדה קודש הם' [במדבר יח, יז]. אשר לבכור אדם, הוא נפדה בחמישה שקלים [במדבר יח, טו]. וציינן כאן פטר חמור ובכור אדם בלבד, שהרי חובה לפדותם. אשר לשאר בכורות בהמה טהורה, אין חובה לפדותם, ועל כן לא ציינם.³²

כל פטר רחם טהור הוא קודש, אך הכתוב 'קודש הם' [במדבר יח, יז] מעיד שקדושתו של בכור בהמה טהורה אינה פגה לעולם: 'פירוש הכתוב: "קודש הם" [שם] ... רצה להודיענו שקדושתו אינה פגה אלא נשארת בכללותה'.³³ פדיון בהמה טמאה ואדם מבטלים קדושה.³⁴

הואיל ומדובר במתנות כהונה, כמו כל המתנות הללו, מצוות מתן פטר רחם לכהן בטלה כל עוד לא נבנה הבית מחדש.³⁵

31 יפת, פירוש לבמדבר יח, טו-טז, כ"י ט, דף ב122-ב123א: 'וקולה לכל בשר לאנה יעם אדם ובהמה טמי וטאהר כמה קאל באדם ובהמה. ת'ם קסמהם עלי קסמין מנהם להם פדיון ומנהם מא לים להם פדיון. פאלד'י לה פדיון הו בכור אדם ובכור בהמה טמאה כמה קאל אך פדה תפדה את בכור האדם וג' ואמא אלד'י לים לה פדיון פהו בכור בקר וצאן עלי מא יקול פי מא בעד'.

32 יפת, פירוש לשמות לך, י-כ, כ"י ה, דף ב172: 'ואמא פטר שור ושה פליס לה פדיון כמק' לא תפדה קדש הם. ואמא בכור אדם פהו יפדא בחמשת שקלים. וד'כר האהנא פטר חמור ובכור אדם פקט. אד' לים בד מן פדיון פטר חמור ופטר אדם. פאמא סאיר פטר בהמה טהורה פליס בואג'ב אן יפדא פלד'לך לם יד'כרה'.

33 יפת, פירוש לבמדבר יח, יז, כ"י ט, דף א124: 'ומעני קולה קדש הם ... אנה אראד אן יערף קדוסיתה לים תזול ענה בל יבקא עלי ג'מלתה'.

34 יפת, פירוש לבמדבר יח, יז, כ"י ט, דף א124-ב: 'ואמא בכור אדם ובכור בהמה טמאה אד'א אכ'ד' ענהם אלפדיון זאלת ענהם תלך אלקדושה'.

35 על השקפת יפת בדבר ביטול גורף של כל מתנות הכהונה בגלות, ראו י' ארדר, 'מצוות ערלה ונטע רבעי בהלכה הקראית הקדומה', שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום יח (תשס"ח), עמ' 151-184, בעמ' 180-181. ראו גם פירושו לויקרא כז, ל-לג, כ"י ה, דף א47.

2.2. סוג הקורבן

הואיל ובכור פטר רחם של בהמה טהורה הוא קורבן חובה שאי אפשר לפדותו, עולה שאלת דיני קורבן זה. זכור, גרס יפת שהכתוב בויקרא כז, כו מתייחס גם הוא לבכור פטר בהמה טהורה, למרות שהמונח 'פטר רחם' לא נזכר שם.³⁶ בפסוק זה נאמר: 'אך בכור אשר יבוכר לה' בבהמה לא יקדיש איש אותו', בעוד שבשמות יג, ב נאמר: 'קדש לי כל בכור פטר כל רחם'. לדידו של יפת סתירה זו היא סתירה לכאורה. הכתוב בשמות מורה על 'הקדש מצווה' המיועד לאל. אשר לכתוב בויקרא, אין הוא מורה שאין להקדיש את הבכור, אלא מורה שאין להקדישו כנדר או כנדבה:

אמר 'לא יקדיש איש אותו' וויקרא כז, כו, ואמר שם: 'קדש לי כל בכור' [שמות יג, ב]. ואם יש סתירה במילה, אין סתירה במשמעות. זאת היות שהכתוב 'קדש לי' [שמות, שם] רוצה לומר שהבכור הוא בשביל האל. ואם הינו בהמה, אין למכרו, לקנותו ולשוחטו... ואמר כאן: 'לא יקדיש איש אותו' וויקרא, שם, רוצה לומר: לא יקדישו על דרך הנדר והנדבה. זאת מפני שכל הקדש שהזכר עד עתה אינו 'הקדש מצווה'. עתה, אומרו: 'קדש לי כל בכור' [שמות, שם], רוצה לומר: 'קדוש מצווה', בעוד שהכתוב: 'לא יקדיש איש אותו' וויקרא, שם, הינו על דרך נדר ונדבה.³⁷

הואיל והכתוב בויקרא ז, לז מונה את סוגי הקורבנות, מצא יפת עילה לדון בפירושו לכתוב זה בדיני הקורבנות כולם תוך סיווגם לפי אמות מידה שונות, מבלי להתמקד בראיות מהכתובים. כך אפשר ללמוד כיצד משתלב קורבן בכור פטר רחם של בהמה טהורה בדיני תורת הקורבנות של יפת. הוא מוסיף שני קורבנות שאינם נזכרים בויקרא ז, לז, פסח ובכור: 'עלה וחטאת ואשם ומלואים ופסח ובכור ושלמים ומנחה'.³⁸ הסיבה לאי ציון זבח פסח נובעת מכך שכבר צוין במצרים, ואילו בכור פטר רחם ובכור עדר לא צוינו כי הם מוקרבים על דרך השלמים:

36 לעיל, הערות 19-20.

37 יפת, פירוש לויקרא כז, כו-כז, כ"ח, דף 333ב-34א: 'קאל לא יקדיש איש אתו וקאל ת'ם קדש לי כל בכור פהו ואן כאן פי אללפט' מנאקצ'ה פליס מנאקק' פי אלמעני וד'לך אן קו' קדש לי יריד בה יכון אלבכור ברסם אללה פאן כאן בהימה פלא תבאע ולא תשתרא ולא תד'בח... וקו' האהנא לא יקדיש איש אתו יריד בה לא יקדסה עלי רסם אלנדר ואלנאפלה לאן כל הקדש תקדס ד'כרה ליס פיה הקדש מצווה. אלאן קו' קדש לי כל בכור יריד בה קדוש מצווה וקו' לא יקדיש איש אתו עלי רסם נדר ונדבה'. על הקרבה בין המונח 'הקדש מצווה' למונח של חז"ל, 'הקדש מזבח', ראו להלן, הערה 116.

38 יפת, פירוש לויקרא ז, לז-לח, כ"ו, דף 342.

וציין את סוגי הקורבנות, והם שישה: עולה, מנחה, חטאת, אשם, מילואים, זבח שלמים. ולא ציין את הפסח, הואיל וכבר צוין במצרים, כפי שמוסבר בפרשת 'החודש הזה' [שמות יב, ב]. והואיל ובכור פטר רחם ובכור עדר מוקרבים כולם על דרך השלמים, לא ציינם.³⁹

הכוהן חייב להקריב את בכור בהמה טהורה על דרך השלמים. מהשוואת הכתוב בכמדבר יח, יז-יח לדיני שלמים בתורה, למד יפת על הקרבה והשוני שבין דיני שלמים לדיני אותו בכור. דיני הדם שווים לאור הכתוב: 'דמם תזרוק על המזבח'. על הקרבה לשלמים מעיד אף הכתוב: 'כחזה התנופה'. אשר לשוני – את השלמים אוכלים גם הבעלים, ואילו הכתוב: 'ובשרם יהיה לך' (במדבר יח, יח) מעיד שרק הכוהן הוא הנהנה מזבח בכור בהמה טהורה:

ואומר: 'את דמם תזרוק על המזבח' [במדבר יח, יז], כנהוג בשלמים, שכך מנהג השלמים, שדמם נזרק [ויקרא ג, ב],⁴⁰ וחלבם מוקטר, ואת בשרם אוכל בעל הקורבן, אך גם הכוהן. ועל כן אמר כאן: 'ובשרם יהיה לך' [במדבר יח, יח]. ולו היה נמנע מלומר 'ובשרם יהיה לך', אפשר היה לומר שקורבן בכור בהמה טהורה מוקרב על דרך קורבן אשם, שאף דמו נזרק וחלבו מוקטר. וכאשר אמר 'כחזה התנופה' [שם], לימדנו שהוא נאכל על דרך השלמים, שנאכלים על ידי זכרים ונקבות ... ולו לא היה אומר 'את דמם תזרוק' וגו' 'ובשרם יהיה לך' וגו' מותר היה לכוהן להשאיר בחיים בכור זה ולא לזבחו, או לזבחו על דרך הקרבת העולה או זבחי חולין. אך מצווה עליו לזבחו על דרך השלמים ולאוכלו.⁴¹

39 יפת, פירוש לויקרא ז, לז-לח, כ"ו, ו, דף 40א: 'פד'כר אנואע אלקראבין והי סתה: עולה ומנחה וחטת ואשם ומילואים וזבח שלמים ולם יד'כר אלפסח לאנה קד תקדם ד'כרה במצרים כמא הו משרוח פי פצל החדש הזה ולמא כאן בכור פטר רחם ובכור עדר ג'מיעא עלי רסם אלשלמים פי תקריבהא לם יד'כרהא'.

40 בפירושו לויקרא יז, לז-לח, כ"ו, ו, דף 45ב, אומר יפת שבקורבנות עולה, אשם פסח ובכור על סוגיו, חלק מהדם נזרק על המזבח וחלק נשאר בגוף החיה: 'פאן כאן עולה ואשם ופסח ובכור שלמים עלי אכ'תלאף צ'רובה פאן בעצ'ה ירש ובעצ'ה פי ג'סם אלחיואן'. בפירושו לויקרא ג, א, כ"ו, ז, דף 46ב, אומר יפת שהחלבים והדם בשלמים מוקרבים במזבח: 'ואן שחמה ורמה ללמד'בח'.

41 יפת, פירוש לבמדבר יח, יז-יח, כ"ו, ט, דף 124ב: 'וקולה את דמם תזרוק על המזבח פהו עלי שרט אלשלמים אלד'י מן רסם אלשלמים אן יורש דמה ויוקתר שחמה ויאכל לחמה צאחב אלקרבן ואנמא יאכלה אלכהן ולדל'ך קאל האהנא ובשרם יהיה לך ולו אמסך עלי קולה ובשרם יהיה לך לאמכן אן יקאל אנה מעמול עלי סביל אלקרבן אשם אלד'י דמו

הואיל ויפת גרס שאף 'בכור עדר' מוקרב על דרך השלמים,⁴² טרח לציין שרק בכור פטר רחם טהור, בניגוד לשלמים, שייך כולו לכוהן, שהרי 'בכור עדר' שייך כולו לבעליו: 'המייחד את הבכור הוא שאם הוא בכור פטר רחם, הוא שייך לכוהן בלבד ... והשלמים מתייחדים בכך שחלקם מיועדים למזבח, חלקם לכוהן וחלקם לבעליהם'.⁴³ עיון בתורת הקורבנות של יפת מלמד על השונה והשווה שבין שלמים לבכור בהמה טהורה. אשר לשונה – שלמים מוקרבים מזכר ומנקבה (ויקרא ג, ו).⁴⁴ פטר רחם בהמה טהורה אינו מובא לבית המקדש, אלא נמסר לכוהן:

ואשר לבכור פטר רחם של בקר וצאן, אין מביאים אותו לבית המקדש, אלא ניתן לכוהן, כפי שניתן פדיון אדם, כפי שאמר האל: 'כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה' באדם ובבהמה יהיה לך' (במדבר יח, טו).⁴⁵

בעוד קורבן שלמים, כמו נדר, נדבה ומועד, מובא עם מנחה, הרי לבכור, כמו לפסח ולחטאת – אין לו מנחה.⁴⁶

נזרק וחלבו מקטר. פלמא קאל כחזה התנופה ועלמנא אנה יוכל עלי שרט אלשלמים אלד'י יאכלה זכרים ונקבות ... ולו לם יקל את דמם תזרק וג' ובשרם יהיה לך וג' לג'אז ללכהן אן יסתבקי הד'א אלבכור ולא יד'בחה או יד'בחה עלי שרט עולה או זבחי חלים פהד'א הו פרץ' עליה אן יד'בחה עלי שרט שלמים ויאכלה'.

42 לעיל, הערה 39.

43 יפת, פירוש לויקרא ז, לז-לח, כ"ו ו: 'ואלד'י יכ'ן אלבכור הו אנה אן כאן בכור פטר רחם פהו ללכהן פט ... ואלד'י יכ'ן אלשלמים הו אנה מנה ללמד'בח ומנה ללכאהן ומנה לצאחבה'. בפירושו לויקרא ג, א, כ"ז, דף 46א, מלמדנו יפת את החלוקה בשלמים בין המזבח, הבעלים והכוהן. חלוקה זו היא המזכה קורבן זה בשם 'שלמים': 'קרא לו שלמים, שכן אין בקורבנות כמותו במשמעות זו, דהיינו והחלב והדם למזבח, חזה ושוק לכוהן המקריב, והבשר לבעל הקורבן, ועל כן קראם שלמים' (סמאה שלמים אד' ליס פי אלקראבין מת'לה פי הד'א אלמעני והו אן אלשחם ואלדם ללמד'בח וחזה ושוק ללכהן המקריב ואללחם לצאחב אלקראבן פלד'לך סמאה שלמים).

44 יפת, פירוש לויקרא ג, א, כ"ז, דף 46ב: 'ואלפרק בין אלשלמים ואלעולה הו אן אלשלמים יקרב זכר ונקבה ג'מיעא'.

45 יפת, פירוש הנחמיה י, לז, כ"י יב, דף 88א-ב: 'ואמא בכור פטר רחם מן בקר וצאן פליס יג'אב אלי בית אללה ואנמא יעטא לכהן מת'ל מא יעטא פדיון אדם כמא קאל אללה: "כל פטר רחם לכל בשר אש' יק' לה' בא' וב' יהיה לך". שלמים מוקרבים בבית המקדש בכל מקום בחצר החיצונית. ראו יפת, פירוש לויקרא ג, א כ"ז, דף 46ב: 'ויד'בח פי כל מוצע' מן אלצחן אלכראני'. על הבאת 'בכור עדר' לירושלים, ראו להלן הערות 89-95.

46 יפת, פירוש לויקרא ז, לז-לח, כ"ו ו, דף 45א: 'ומא כאן פסח ובכור וחטאת ואשם ליס לה תבע ... וכל שלמים נדר ונדבה ומועד יג'ב להא מנחה'.

אשר לשווה בין שני הקורבנות: הבכור והפסח, כמו שלמים, הם קורבנות קודש בלבד, ולא קודש קודשים.⁴⁷ עולה, חטאת ושלמים מוקרבים מהבקר והצאן בלבד.⁴⁸ הבכור, בהיותו שלמים, מוקרב מהצאן ומהבקר בלבד.⁴⁹ בכור, כמו שלמים, הוא מהקורבנות הנאכלים.⁵⁰ כמו כל השלמים למיניהם, הפסח והמנחה וחלק מהעולות, הבכור אינו מצריך כפרה.⁵¹ בכור בעל מום, כמו שלמים, אינו מועלה לקורבן.⁵² השלמים נחלקים לסוגים אחדים. אנו לומדים שהבכור אינו משלמי הנדבה, אלא משלמי החובה, כשם שהחטאת, האשם והפסח הם קורבנות חובה.⁵³ יש שלמים שהם קורבנות ציבור ויש מהם שהם קורבנות יחיד. בכור, כמו אשם, מילואים ופסח הוא קורבן יחיד בלבד.⁵⁴

אפשר ללמוד לאיזה סוג של שלמים קרוב בכור פטר רחם טהור לאור דיונו של יפת בפרק הזמן שמותר לאוכלו לאחר הקרבנות: 'הקרוב ביותר שנאכל ליומו על דרך דיני זבח תודה'.⁵⁵ על שלמי תודה, כתוב: 'ובשר זבח תודת שלמיו ביום קורבנו יאכל לא יניח ממנו עד בוקר' (ויקרא ז, טו). בכמדבר יח, יח נאמר על פטר הרחם הטהור: 'ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין לך יהיה'. בפירושו לויקרא ז, לז-לח אומר יפת שדינם של חזה ושוק הנאכלים מבהמה שהוקרבה תלוי בסוג הקורבן. בשלמי תודה מותר לאוכלם ב'יומם' (נהאר), דהיינו כל עוד זורחת השמש ביום שבו הוקרב הקורבן ובלילה שלאחריו. שלמי נדר ונדבה נאכלים במשך שתי יממות (נהארין וליליתין) (ויקרא ז, טז-יז).⁵⁶

- 47 יפת, שם, כ"ו, ו, דף 42ב: 'ופסח ובכור ושלמים קודש פקט'. וראו להלן הערה 57.
- 48 יפת, שם, כ"ו, ו, דף 43ב: 'פימא יקרב מן אלבקר ולגנם פקט פהי עולה וחטאת ושלמים'. לעיל, הערות 28-29.
- 49 יפת, פירוש לויקרא ז, לז-לח, כ"ו, ו, דף 48א: 'וכל פסח ובכור ושלמים ומלואים מאכולין'.
- 51 יפת, שם, כ"ו, ו, דף 47א: 'פאמא אלפסח ואלבכור ואקסאם אלשלמים ואלמנחה ובעץ' אלעולות פאנה לם יד'כר פיה כפרה'.
- 52 יפת, שם, כ"ו, ו, דף 43א: 'פימא יקרב סאלמא מן אלעיוב ... ואלבכור ... ואלשלמים'.
- 53 יפת, שם, כ"ו, ו, דף 46ב: 'כל חטאת וכל אשם וכל פסח ובכור הד'ה לא תקרב אלא ואג'בה ואלעולה ואלשלמים ואלמנחה קד תכון מצוה וקד לא תכון מצוה'. על הקרבת עולות ושלמים שאינם מצווה, לאור השיח של יפת על המזבח שבנה שאול במכמש (שמואל א' יד, לב-לה) ראו ארדר, אבלי ציון, עמ' 267-275.
- 54 יפת, שם, כ"ו, ו, דף 47ב: 'ואלשלמים קד יקרב ען ג'מאעה ואן אחאד ואלאשם ולמלואים ואלפסח ואלבכור הד'ה תקריב ען אחאד ומא מנהא שי יקרב ען אלג'מאעה'.
- 55 יפת, פירוש לבמדבר יח, יז-יח, כ"ו, ט, דף 124א: 'ואלאקרב אן יכון מאכול ליומה עלי שרט זבח תודה'.
- 56 יפת, פירוש לויקרא ז, לז-לח, כ"ו, ו, דף 49א: 'ומא כאן מן חזה ושוק פהו לאחק בחכם אלשכ'ץ אן כאן תודה נהארה ולילתה ואן כאן מן נדר ונדבה יוכל נהארין ולילתין'.

ראינו לעיל שיפת קבע שדיני בהמת בכור פטר רחם טהור קרובים לדיני קורבנות שלמים, והנה בפירושו לויקרא א, ג הכליל את בכור פטר רחם, וייתכן שאף את 'בכור עדר' במסגרת 'זבח' ולא במסגרת שלמים:

דע שיש שמות לקורבנות המוקרבים מן החי, והם: עולה, חטאת, אשם, מילואים, פסח, שלמים, זבח. יש מהם שהם קודש קודשים, והם שלושה: עולה, חטאת ואשם. ושלושה הם קודשים, והם פסח, שלמים, זבח, וקורבן אחד נמצא בתווך שבין קודש לקודש קודשים, והוא מילואים, כפי שנסביר במקומו. ובאומרי 'זבח' התכוונתי לבכור פטר רחם וייתכן שאף בכור עדר. הפסח והבכור הם קודשים כמו שלמים, ואף אחד משלושה אלו אינו מועלה כולו על המזבח, אלא העולה בלבד.⁵⁷

עיון בתורת הקורבנות של יפת מלמד על קרבה בין 'זבח' ל'שלמים'. לדבריו, עד מתן תורה לא הוקרבו שלמים.⁵⁸ על יתרו נאמר שבמפגשו עם משה הקריב 'עולה וזבחים' (שמות יח, יב). יפת גרס שהזבחים במקרה זה הם שלמים, הואיל ויתרו

בפירוש לדברים יב, טו, כ"י י, דף 13ב, אומר יפת: 'והשלמים לא ניתן שנובחסם, אלא בעת שנדע שנוכל לאוכלם במשך שתי יממות אם היו נדר ונדבה, או יממה אחת אם היו תורה' (ואלשלמים לא יג'ו אן נד'בח אלא במקדאר מא נעלם אנא נצל אלי אכלה יומין, אן כאן נדר או נדבה, יום אן כאן תורה). בערבית, כמו בעברית, ל'יום' יש משמעות של יממה אך גם משמעות של 'יומם' (נהאר), דהיינו חלקה של היממה שבה זורחת השמש. על מועדי ה'יומם', וה'יממה' בהלכה הקראית ראו ארדר, דרכים, עמ' 195-316. על פי משנה, זבחים ה, ח, נאכל הבכור שני ימים ולילה אחד'. והסיבה לאור בבלי, זבחים, נו ע"א: 'שנאמר: "ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין" (במדבר יח, יח). הקישו הכתוב לחזה ושוק של שלמים – מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד'. היה מי שגרס, שם: 'מה חטאת ואשם ליום ולילה – אף בכור ליום ולילה'. היה מי שגרס, שם, שיש להקיש 'לחזה ושוק של תודה. מה תודה נאכלת ליום ולילה, אף בכור נאכל ליום ולילה'. ראו גם ספרי על במדבר, קרח, פסקא קיח (מהדורת הורוויץ), עמ' 140-142.

57 יפת, פירוש לויקרא א, ג, כ"י ז, דף 14ב: 'אעלם אן ללקראבין אלמקרבה מן אלהיואן אסמא והי עלה וחטאת אשם מלואים פסח שלמים זבח פמנהא מא הו קדשי קדשים והי ג' עלה חטאת אשם וג' הי קדשים והי פסח שלמים זבח וואחד הו מתוסט בין אלמנולתיין והו אלמלואים כמא סנביינה פי מוצ'עה. וקצדת בקולי זבח אלי בכור פטר רחם ויג'ו בכור עדר. פאלפסח ואלבכור קדשים מת'ל אלשלמים. וליס ואחד מן הד'ה אלת'לת'ה יצעד בג'מלתה עלי אלמד'בח גיר אלעלה פקט'.

58 י' ארדר, "מזבח הברית" בהר סיני (שמות כד, ד-ה) בפרשנות הקראית הקדומה, תעודה טז-יז (תשס"א), עמ' 315-357, בעמ' 338 הערה 100.

פגש את משה לאחר מתן תורה.⁵⁹ ואכן לדברי יפת, לפני מתן תורה כל 'זבח' בתורה משמעו היה 'בשר חולין'. רק לאחר מכן הוצמדה המילה 'זבח' לקורבנות, ומאז השם 'זבח' מציין בשר קודשים בלבד. הפועל 'זבח' מתייחס אף לבשר חולין גם לאחר מתן תורה, כפי שאנו לומדים מהכתוב בדברים יב, כא. בפירושו לויקרא ג, שעניינו דיני שלמים, ושם צמודה המילה 'זבח' לא אחת ל'שלמים', אומר יפת:

הוסיף את השלמים למנחה ולעולה, בעת שמוקריבים קורבנות מצווה, נדר ונדבה, כמו העולה והמנחה. ואמר: 'ואם זבח שלמים קורבנו' [ויקרא ג, א], ולא אמר: 'ואם שלמים'. אך לא פעם כבר נאמר 'שלמים', מבלי שצוין 'זבח'. זאת שבעבר היו האנשים מקריבים חיות, ולא אכלום, אלא אכלו חיות זולתם על דרך דיני בשר חולין וציד חיה ועוף, וכינויים היה 'זבח', כפי שנאמר: 'ויזבח יעקב זבח' [בראשית לא, נד]. וכאשר קבע האל שלמים, והציבור הרחב אכל קודשים, כינה אותם בשם 'זבח'. כך קרא לקורבן פסח 'זבח פסח הוא לה' [שמות יב, כז]. ומאז שנקראו הקודשים 'זבח', חדלו החולין מלהיקרא 'זבח'. והפך שם זה לציון הקודשים בלבד ולא חולין מבחינת משמעות השם, אך במשמעות של פועל [צוין אף לחולין], ונאמר: 'וזבחת מבקרך' [דברים יב, כא]. ועל כן אמרנו שהכתוב: 'מאת זבחי הזבח' [דברים יח, ג] הינו קודשים לא חולין.⁶⁰

59 שם, עמ' 353 הערה 158. על המפגש של יתרו עם משה, שהתקיים לאחר מתן תורה ולא לפניו, ראו שם, עמ' 343-349.

60 יפת, פירוש לויקרא ג, א, כ"ז, דף 46-44א: 'אצ'אף אלשלמים אלי אלמנחה ואלעולה אד' יקרב מצוה ונדר ונדבה מת'ל אלעולה ואלמנחה וקאל ואם זבח ולם יקל ואם שלמים ועלי אנה קד יקול שלמים מן גיר יד'כר זבח למעני והו אן קד כאן קדימא יקרב אלנאס אלחיואן ולא יאכלונה בל יאכלון גירה עלי רסם חלים וציד חיה ועוף ואסמה זבח כקולה ויזבח יעקב זבח פלמא ג'על אללה אלשלמים וכל אלקדשים יאכלהא אלעואם סמאהא זבח באסם תלך וכד'אך סמי אלפסח כקולה זבח פסח הוא לה'. ומד' סמי אלקדשים זבח לם יסמי אלחול זבח וצאר הר'א אסם יסתעמלוה פי אלקדשים דון אלחלים פי מעני אלסם לא גירה. פאמא פי מעני אלפעל קאל וזבחת מבקרך ולד'לך קלנא אן קולה מאת זובחי הזבח אנהא קדשים לא חלים'.

3. המסירה לכוהן ביום השמיני להולדת הבכור לאור הכתוב בשמות כב, כח-כט

כבר למדנו שלשיטת יפת הכתוב 'בכור בניך תיתן לי' (שמות כב, כח) מתייחס לבכור פטר אדם, בעוד הכתוב: 'כן תעשה לשורך ולצאנך שבעת ימים יהיה עם אימו וביום השמיני תתנו לי' (שמות כב, כט) מתייחס לבכור פטר רחם של בהמה טהורה.⁶¹ בדונו במתנות הטהורה בכמדבר יח, טו-טז, שעניינן מתנות הטהורה מבכור אדם ובהמה, מלמדנו יפת שמצווה זו כבר צוינה בכתוב בשמות כב, כח-כט: 'מצווה זו כבר צוותה, שנאמר: "בכור בניך תיתן לי כן תעשה לשורך" וגו'.⁶² בכתוב בשמות כב, כט המילה 'בכור' אינה מצוינת כלל שהרי נאמר: 'כן תעשה לשורך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי'. יפת גורס שפסוק זה עניינו בכור בהמה טהורה, לאור קישורו לפסוק הקודם: 'מלאתך ודמעך לא תאחר, בכור בניך תיתן לי'. בעוד 'מלאתך ודמעך' הם מתנות כהונה, שהן 'ראשית' מן הצומח,⁶³ מאליו השור והצאן הם בכורים מן החי, כמו 'בכור הבנים' מהאדם, ואף הם ממתנות הטהורה: 'צייין כאן שני סוגים מכלל זכויות הטהורים. האחד – מלאה ודמעה, והשני – בכור אדם ובהמה. המלאה והדמעה הם מהצומח, והבכור מהחי'.⁶⁴ יפת לומד מהכתוב: 'לא תאחר' (שמות כב, כח) על חובת הנתינה. כתוב זה מתייחס הן לבכור אדם והן לבכור בהמה, המצוין בפסוק שלאחריו. התורה לא הסתפקה בציון חובת מסירת הבכור לכוהן, אלא קבעה מועד גבולי למסירתם לכוהן, בניגוד לחובת הנדר, שם לא נמסר מועד גבולי (ויקרא כב, יז-כא):

ואמר 'לא תאחר' (שמות כב, כח). הדבר מעיד על שני דברים. האחד – חובת המתן לכוהן, שכן לא נאמר: 'לא תאחר' אלא במה שחובה לעשותו, כפי שנאמר על אודות הנדר: 'לא תאחר לשלמו' (דברים כג, כב), אך לא הגבילו

61 לעיל, הערה 22.

62 יפת, פירוש לבמדבר יח, טו-טז, כ"י ט, דף 122א-ב: 'הד"א אלפרץ' קד כאן תקדם בה אלאמר כמא קאל בכור בניך תתן לי כן תעשה לשורך וגו'. בפירוש לשמות יג, יד-טו, כ"י ג, דף 97א מצייין יפת שיש למסור את בכור הבהמה הטהורה ביום השמיני, בעוד בכור אדם נפדה בן חודש (במדבר יח, טז) (וג'על תבארך אסמה בכור אדם יופדא אבן שהר וג'על אלכהאים יועטו מן אליום אלת'אמן כקולה וביום השמיני תתנו לי).

63 לשיטת יפת ה'מלאה' היא ראשית זרעי הענבים והזיתים לפני סחיטתם, ואילו ה'דמע' הוא הנזול של ראשית התיירוש – אף הוא לפני סחיטתו. דיון במשמעות המונחים הללו לשיטת יפת, ראו ארדר, דרכים, עמ' 90-93.

64 יפת, פירוש לשמות כב, כח-כט. כ"י ד, דף 101א: 'ד'כר האהנא צ'רבין מן ג'מלה חקוק אלכהנים. אחרמא מלאה ודמעה ואלת'אני בכור אדם ובהמה. פאלמלאה ואלדמעה המא מן אלנבאת ואלבכור מן אלחיואן'.

בזמן מוגבל, אך חובה להזדרז בקיומו. אשר לבכור אדם ובהמה המצוינים כאן, הגבילים בזמן. המועד שנקבע למסירת בכור אדם מבין חודש, כפי שנאמר: 'ופדויו מבין חודש תפדה' [במדבר יח, טז], ואין למוסרו לפני כן. והמועד שנקבע למסירת בכור בקר וצאן, הסבירו באומרו: 'שבעת ימים יהיה עם אמו' [שמות כב, טז].⁶⁵

קרקסאני מלמדנו שבנימין אלנהאונדי גרס כבר לפני יפת שהכתוב בשמות כב, כט מתייחס לבכור בהמה טהורה. בנימין סבר שגם הכתוב: 'שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום שמיני והלאה ירצה לקורבן אשה לה' (ויקרא כב, כז), עניינו בכור בהמה טהורה. קרקסאני פסל את דבריו של בנימין, שכן לשיטתו, הכתוב בויקרא מתייחס לכל שחיטת בהמה באשר היא בין לבשר קורבנות בין לבשר חולין.⁶⁶ כך סבר גם יפת בפירושו על אתר:

אם הותר לקורבן, הותר כמו כן למה שאינו קורבן, כוונתי לשחיטת חולין ... מצווה זו נכללים בה הבכור וזולת הבכור, שהרי את הבכור כבר הזכיר בפרשת 'אלה המשפטים' שנאמר: 'כן תעשה לשורך לצאנך שבעת ימים' [שמות כב, כט]. פסוק זה נוגע לבכור בלבד. והפסוק שכאן כולל בכור וזולתו, הואיל שאין ראייה שכתוב זה מורה על הבכור ולא על זולתו.⁶⁷

אם כן, לאור הכתוב בויקרא כב, כז, הכוהן אינו רשאי לשחוט את בכור הבהמה הטהורה לפני היום השמיני להיוולדו, כשם שאף בהמה אסור שתישחט לפני מועד זה.

65 יפת, פירוש לשמות כב, כח-כט כ"י ד, דף 101א-ב: 'וקאל לא תאחר דל ד'לך עלי שיינ. אחרתא הוא איג'אב אעטאה ללכהן אד' לא יקול לא תאחר אלא פימא וג'ב פעלה מת'ל קולה פי אלנר לא תאחר לשלמו. ולם יחדה בזמאן מחרוד פאלואג'ב אלמבארה בה. פאמא בכור אדם ובהמה אלמד'כורין האהנא קד ג'על להמא חד. פחד בכור אדם מבין חדש כמו קאל ופדויו מבין חדש תפדה ולא יג'ב קבלה. וחד בכור בקר וצאן קד שרחה והו קולה שבעת ימים יהיה עם אמו'. חז"ל קבעו לפי אותם פסוקים שבהמה דקה נמסרת לכוהן לאחר שלושים יום ובהמה גסה לאחר חמישים יום (משנה, בכורות ד, א). ראו ארדר, דרכים, עמ' 107-108, כיצד הגיעו למסקנה זו.

66 קרקסאני, ספר האורות, עמ' 1217. ראו ארדר, שם, עמ' 83-84. על דיונו של קרקסאני, ראו י"צ שטמפפר, "אותו ואת בנו" – הוויכוח הרבני-קראי בימי הביניים לאור קטעים חדשים מן הגניזה, שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום כו (תש"ף), עמ' 319-347; ראו שם, עמ' 323-327.

67 יפת, פירוש לויקרא כב, כז, כ"י ז, דף 46ב. המקור הערבי, ראו ארדר, שם, עמ' 106 הערה 402.

ג.4 'לא תבשל גדי בחלב אמו' (שמות כג, יט; לד, כו) עניינו גם הוא מסירת בכור פטר רחם לכוהן ביום השמיני

מן המפורסמות שהכתוב 'לא תבשל גדי בחלב אמו' על כל שלוש היקרויותיו בתורה שימש את חז"ל לקביעת האיסור של אכילת בשר בחלב.⁶⁸ אף לא חכם קראי אחד הלך בדרך זו, כל אחד ופתרונו.⁶⁹ אשר ליפת, הוא קבע שהכתוב 'לא תבשל גדי בחלב אמו' בדברים יד, כא, על פי הקשרו עניינו איסור אכילת בהמה שנשחטה בחלב אמה, ועל כן אינו שייך לעניינו.⁷⁰ לעומת זאת, שתי ההיקרויות של הכתוב בספר שמות עניינן מסירת בכור פטר רחם לכוהן ביום השמיני. שני הפסוקים בספר שמות פותחים בכתוב 'ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוהיך'. לאור זאת גרס יפת, כמו בנימין אלנהאונדי, שבעוד הרישא של הפסוק עוסקת בביכורים מן הצומח, שיש להביאם לכוהן במועדם לפני הבשלתם, הרי הסיפא – 'לא תבשל גדי בחלב אמו' – מורה על מסירת בכור הבהמה הטהורה לא יאחר מהיום השמיני, לאור הכתוב בשמות כב, כט. אומנם כתוב 'גדי' בלבד, אך יש להקישו לכל בכור בהמה טהורה:

הכתוב: 'לא תבשל גדי' (שמות כג, יט) כוונתו להימנע מלהשאיר את הבכור עד שישמין מיניקה, שנאמר: 'בחלב אמו' (שם). יש להקיש כתוב זה לכבש ולשור, שכן ציווה האל להביא את כל אלה לכוהן ביום השמיני, שנאמר: 'ביום השמיני תתנו לי' (שמות כב, כט).⁷¹

ג.5 מועד הוצאת הבכור מהעדר

לשיטת יפת, המעשר הנזכר בוויקרא כו הוא מעשר ראשון שנמסר ללוי.⁷² הכתוב: 'ולבני לוי נתתי כל מעשר בישראל' (במדבר יח, כא) מתייחס הן ל'וכל מעשר הארץ' (ויקרא כז, ל) והן ל'וכל מעשר בקר וצאן' (ויקרא כז, לב).⁷³ כידוע, גרסו

68 משלוש ההיקרויות של הכתוב למדו חז"ל: 'אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד איסור בישול'. ראו מכילתא דרבי ישמעאל, משפטים כ (מהדורת הורוביץ-רביק), עמ' 336.

69 על השיח של ענן בנימין והקראים בפירוש כתוב זה, ראו ארדר, דרכים, עמ' 57-111.

70 יפת, פירוש לדברים יד, כא, כ"י, דף 98א-ב. מקור ערבי, ראו ארדר, שם, עמ' 109 הערה 415. בפסוק זה המובן של 'תבשל' הוא בישול (תטבך). ראו שם.

71 יפת, פירוש לשמות כג, יט, כ"י ד, דף 120ב. המקור: ארדר, שם, עמ' 103 הערה 385. בהיקרויות בשמות תרגם יפת 'להבשיל' במובן של הבשלה (תנצ"ג).

72 יפת, פירוש לדברים יד, כב, כ"י י, דף 55א: 'מעשר ראשון והו ללוי'.

73 יפת, פירוש לבמדבר יח, כא, כ"י ט, דף 127א-ב: 'וקולה כל מעשר בישראל יריד בה אלמד'כור פי אכ"ר ספר ויקרא והו קולה וכל מעשר הארץ וג' וכל מעשר בקר וצאן'.

חז"ל שהכתוב בוֹיקרא כז, ל-לא מתייחס למעשר שני, וכבר בימי בית שני הועברו זכויות מעשר לוי לכהנים. הקראים סברו שהמקור למעשר ראשון מהצומח הינו הכתוב בוֹיקרא כז, ל-לא, ולא היה ספק בליבם שהלוי הוא זה שזכאי לו.⁷⁴ לאור הכתוב 'והרימותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר' (במדבר יח, כו) גרס יפת שהלוי חייב להפריש עשירית מתנובת מעשר ראשון לכהון.⁷⁵ יפת מקיש מכך שבכור פטר רחם, המיועד לכהון, ובכור עדר יוצאו לראשונה מהעדר, ורק לאחר מכן ייקח הלוי את מעשר הבהמה: 'וכפי שאמרנו שהלוי ייקח ממעשר הארץ לאחר הוצאת המגיע לכהון ולזולתו, כך יש להוציא מהעדר את בכור פטר רחם ובכור עדר, ורק לאחר מכן ייקח הלוי עשירית מהנותר'.⁷⁶

ד. דיני בכור עדר

כאמור, לשיטת יפת, הפסוקים בספר דברים שעניינם בכור בהמה טהורה (דברים יב, פסוקים ו, יז-יח; יד, כג; טו, יט-כ) עוסקים למעשה ב'בכור עדר'.⁷⁷ 'בכור עדר' שייך לבעליו ולא לכהון. על בכור עדר כתוב: 'תקדיש' (דברים טו, יט), לעומת 'לא תקדיש' (ויקרא כז, כו):

ואמרו: 'תקדיש לה' אלוהיך' (דברים טו, יט), מעיד שלא מדובר על אודות בכור פטר רחם, שכן אמר על בכור פטר רחם: 'לא יקדיש איש אותו' [ויקרא כז, כו], ורק הכהון אוכלו לבדו, וזה [= בכור עדר] אוכלו בעליו, כפי שנאמר לאחר מכן.⁷⁸

לשוני זה אפשר להוסיף שבעוד בכור פטר רחם של צאן ובקר הוא תמיד פרט אחד, שיצא מחלצי אימו, הרי בעדר של צאן ובקר יכולים להיות בעת ובעונה אחת כמה פריטים של 'בכור עדר'. יפת לומד זאת מפירושו לדברים טו, יט:

74 ארדר, דיני מעשר, עמ' 233-239.

75 יפת, פירוש בנחמיה י, לח, ראו ארדר, שם, עמ' 236 הערה 24.

76 יפת, ויקרא כז, ל-לג, כ"י ח, דף 246-47א: 'וכמא קלאנא פי אן אללוי יאכ"ד' מעשר הארץ בעד אכ"ראג' חק אלכהן וגירה כד'אך יכ"רג' בכור פטר רחם ובכור עדר ובעד ד'לך יאכ"ד' אללוי עשרה מן אלבאקי'.

77 לכתובים בדברים יש להוסיף את הכתוב בנחמיה י, לז: 'בכור בקרינו וצאננו להביא לבית אלוהינו'. ראו לעיל, הערה 15.

78 יפת, פירוש לדברים טו, יט, כ"י י, דף 270-71א: 'וקו' תקדיש לה' אלהיך ידל אן ליס הו בכור פטר רחם לאנה קאל פי בכור פטר רחם לא יקדיש איש אותו והו מאכול ללכהן וחדה והד'א מאכול לצאחבה עלי מא קאל בעד הד'א'. על היות הכתוב בוֹיקרא כז, כו מתייחס לבכור פטר רחם, ראו הערות 19-20, 36-37.

אומרו 'כל הבכור' מחייב כלל. אם ייוולדו עשרה ראשים בעת ובעונה אחת, הרי כולם בכור עדר, ואומרו: 'בבקרך ובצאנך', מלמדך שבכור עדר הוא אך ורק מהבקר והצאן. ואומרו: 'הזכר', מוציא ממנו את הנקבה.⁷⁹

הואיל ו'בכור עדר' שייך לבעליו ונאכל על ידו, מורה הכתוב בדברים טו, יט מה מנוע הבעלים המחזיק בו לעשות בו, בין שמדובר בשור או בצאן:

ואומרו: 'לא תעבוד בבכור שורך' [דברים טו, יט], פירושו שאי אפשר להשתמש בו לשם נשיאת משא וחריש ואין לרותמו לעגלות או לרחיים וכדומה. ואמר על אודות הצאן 'לא תגוז' [שם], שכן אין להם עבודה, ואין לשור צמר.⁸⁰

במסגרת דיוננו לעיל עלה כבר השווה והשונה בין דיני פטר רחם לדיני בכור עדר. אשר לשווה – שניהם מצאן ומבקר בלבד.⁸¹ את שניהם שייך יפת לקטגוריית השלמים.⁸² כזכור, הגיע יפת למסקנה על הקרבה שבין בכור פטר רחם בהמה טהורה לשלמים, למרות שלמים שייכים בחלקם לכוהן ובחלקם לבעלים, בעוד פטר רחם שייך כולו לכוהן.⁸³ במקרה של בכור עדר, הבכור שייך לבעליו בלבד.⁸⁴ שוויון נוסף: כמו פטר רחם, יש להוציא את 'בכור עדר' מהעדר לפני מעשר צאן ובקר.⁸⁵ אשר לשוני – בניגוד לבכור פטר רחם, מובא בכור עדר לירושלים.⁸⁶ אין ספק שיש לאוכלו בירושלים, שהרי הוא מוזכר עם מעשר שני: 'ולימדנו שאכילתו

79 יפת, פירוש לדברים טו, יט, כ"י, י, דף 70ב: 'קו' כל הבכור יוג'ב אלעמום. אן יתואלדו יי ארוס פי חאל ואחדה פכלאה בכור עדר וקו' בבקרך ובצאנך יעלמך אן ילזם מן בקר וצאן פקט. וקו' הזכר יכ'רג' אלאת'.

80 יפת, פירוש לדברים טו, יט, כ"י ג' 41, דף 71א: 'וקו' לא תעבוד בבכור שורך לא יג'וז אסתכ'דאמה לא בחמל יחמל עליה ולא יפלה בה ולא יג'רי פי אלעגלות ופי אלאת'היה ומא ג'רי הד'א אלמג'רי וקאל פי אלצאן 'לא תגוז' אד' כאן ליס להם עבודה וליס ללשור ג'אז'. בפתח הפירוש לפסוק זה (שם, דף 70א) אומר יפת שהכתוב בספר דברים כבר התייחס לבכור זה, אך הכתוב בדברים טו, יט נועד למנוע עבודה בשור, וגזירות הצמר בצאן (אעלם אן הד'א אלבכור אלמד'כור האהנא הו אלמד'כור פי מואצ'ע קד תקדם ד'כרהא ואנמא ד'כרת האהנא למעאני מנהא לא תעבר ולא תגוז).

81 לעיל, הערות 28-29, 49, 79.

82 לעיל, הערה 39. כזכור שייך יפת את פטר רחם גם ל'זבח', אך לא היה בטוח אם גם בכור עדר נכלל בקטגוריה זו. לעיל, הערה 57.

83 לעיל, הערה 43.

84 לעיל, הערה 78.

85 לעיל, הערה 76.

86 על אי הבאת פטר רחם לירושלים, ראו לעיל, הערה 45.

בירושלים היא חובה, שכן ציינו במסגרת חובת המעשרות והתרומות.⁸⁷ אשר למקום הזביחה – 'בכור עדר' נזבח בחצר החיצונית של בית המקדש, שכן רק עולה, חטאת ואשם נזבחים בחצר הפנימית.⁸⁸

אשר למקום האכילה – הכתוב אומר: 'לפני ה' אלוהיכם' (דברים יב, ז), 'לפני ה' אלוהיך תאכלנו' (דברים יב, יח; טו, כ), 'בכל מקום אשר יבחר' (דברים יד, כג). בפירושו לדברים טו, כ אומר יפת: "'לפני ה' אלוהיך" כוונתו למקום מובחר שיש בו מזבח ה'.⁸⁹ בפירושו לדברים יב, יח מסביר יפת מדוע מדובר בירושלים:

לו היה מסתפק הכתוב, ואומר: 'לא תוכל לאכול בשעריך', היה אסור לאכול קודשים על תושבי ירושלים, שילה ודומיהם, שבהם הוצב משכן, שכן כל אחת מהן היא 'שער'. וכאשר רוצה הכתוב להחריג את ירושלים וזולתה מהכתוב: 'בשעריך', אמר: 'כי אם לפני ה' אלוהיך' (דברים יב, יח). ולו היה נמנע מלומר: 'לפני ה' אלוהיך', לא היה ידוע לאיזה מקום הכוונה, שכן 'לפני ה' ייתכן שהכוונה ל'חצר חיצונית', או ל'חצר פנימית', ומקומות שונים, ובעת שאמר 'במקום אשר יבחר', הודיענו שהתכוון לירושלים.⁹⁰

עולה מדברים אלו שהמילה 'שער' במקרא יכולה לציין כל עיר, כולל עיר ששכן בה המשכן, או ירושלים ששוכן בה בית המקדש. בעל קורבן הבכור יכול לאכול את קורבנו בכל מקום בירושלים, ולא רק במקדש, לאור הכתוב: 'במקום אשר יבחר'. מהדיון הכללי של יפת בקורבנות בפירושו לויקרא ז, לז–לח עולה ש'בכור עדר' יכול להיאכל גם בסביבות ירושלים, אך שם לא מצוין הבכור במפורש: 'קודשי

87 יפת, פירוש לדברים טו, כא–כג, כ"י, י, דף 72א: 'ועלמנא אן אכלה פי אלקדס ואג'ב למא ד'כרה פי ג'מלה אלואג'באת אלמעשרות ואלתרומות'. על הבאת מעשר שני לירושלים ומטרתו בהלכה הקראית ראו ארדר, דיני מעשר, עמ' 246–262.

88 יפת, פירוש לויקרא ז, לז–לח, כ"י, ו, דף 43ב–44א: 'פי מואצ'ע אד'ב'יחה מא כאן מנהא עולה וחסאת ואשם פהו מד'בוח פי אלצחן אדאכ'לאני ומא כאן גירהא פי אלצחן אלבראני'. משנה, זבחים ה, ח: 'שחיתתן בכל מקום בעזרה'.

89 יפת, פירוש לדברים טו, כ, כ"י, י, דף 71א: 'לפני ה' אלהיך תאכלנו ישיר בה אלי מקום מבחר אלד'י פי מזבח ה'.'

90 יפת, פירוש לדברים יב, יח, כ"י, י, דף 19א: 'לו תרכנא עלי קו' לא תוכל לאכל בשעריך לחרם עלי סכאן ירושלם ושילה וגירהמא מן אלמואצ'ע אלד'י אנצב פיהא אלמשכן אכל אלקדשים אד' כננת הי שער פלמא אראד אן יכ'רג' ירושלם וגירהא מן בשעריך קאל כי אם לפני ה' אלהיך ולו אמסך עלי קו' לפני ה' אלהיך מא כאן יעלם אי מוצ'ע הו לאן לפני ה' חצר חיצונית חצר פנימי מואצ'ע מכתלפה פלמא קאל במקום אשר יבחר עלמנא אן קו' לפני ה' אראד בה ירושלים'. על 'שער' במקרא בשיח הקראי, ראו ארדר, התייחסותו, עמ' 329–330.

קודשים נאכלים בחצר הפנימית, המילואים בין שתי החצרות. הפסח נאכל בחצר החיצונית, ושאר הקורבנות נאכלים מסביב לירושלים.⁹¹ אשר לנהגים מקורבן בכור העדר: 'ואומר: "אתה וביתך" (דברים טו, כ), הכליל בו את המשפחה, העבדים והשפחות'.⁹² מהפירוש בדברים יב, יח עולה שבכל דיני העלייה לרגל, כולל אכילת בשר בכור עדר, שבהם הכתוב מזכיר עבד, הכוונה ל'גר צדק': 'ואומר "עבדך ואמתך", כוונתו לעבד גר צדק, שכן עבד עובד אלילים? אינו יכול לאכול קודשים, וכן כל עבד ואמה הנזכרים בעליות לרגל, הם גרי צדק'.⁹³ לאור הכתוב בדברים יד, כב-כג, חייב בעל 'מעשר שני' להביאו לירושלים, ולאוכלו שם. מצווה זו מחייבת אף באשר לבכורות צאן ובקר (שם, פסוק כג), דהיינו 'בכור עדר' במינוח הקראי. אם בעל המעשר נמצא רחוק מהעיר, וקשה עליו להביא את המעשר, רשאי הוא למוכרו ולהביא את כסף תמורתו לירושלים (שם, פסוקים כד-כה). יפת גרס שהכתוב בדברים יד, כד-כה מתייחס אף ל'בכור עדר': 'ואומר: "כי לא תאכל שאתו" (דברים יד, כד), כוונתו הן למעשרות והן לבכורות'.⁹⁴ בפסוק כו נאמר שתמורת הכסף שקיבל בעל המעשר השני הוא קונה מזון, וחובה עליו לאוכלו בירושלים: 'בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן ... ובכל אשר תשאלך נפשך'. יפת לא הוציא מכלל אפשרות שהבקר והצאן הנזכרים בפסוק זה נקנים במקום בכורות העדר שנמכרו טרם ההגעה לירושלים:

לאחר מכן אמר: 'ובכל אשר תשאלך נפשך' (דברים יד, כו). ואין להוציא מכלל אפשרות שאומר 'ובכל אשר' כוונתו לדגן אשר הורה לו למוכרו אם

91 יפת, פירוש לויקרא ז, לז-לח, כ"י ו, דף 248: 'מא כאן מן קדשי קדשים יוכל פי אלצחן אלג'ואני ואלמלואים פי אלתוטט ואלפסח יוכל פי אלצחן אלבראני ומא כאן גיר הד'ה יוכל חואלי ירושלים'. משנה, זבחים ה, ח: 'נאכלין בכל העיר', והכוונה לכוהנים.

92 יפת, פירוש לדברים טו, כ, כ"י, דף 71א: 'וקו' אתה וביתך' ידכל תחתה אלעילה ואלעביד ואלג'ואר'.

93 יפת, פירוש לדברים יב, יח, כ"י י, דף 19א: 'וקו' ועבדך ואמתך ישיר בה אלי אלדיני לאן עבד כמוני (עמוני?) לא יגרו' יאכל קדשים. וכד'אך כל עבד ואמה אלמד'כור פי אלחג'וג' הו דיני'. יפת מבחין במקרא בין 'גר צדק' לבין 'גר שער', שלמעשה אינו גר, אלא מחויב במספר מצוות מצומצם מתוקף מגוריו בארץ ישראל. אם עזב את הארץ, אינו מחויב במצוות אלו. ראו ארדר, התייחסותו, עמ' 329-330.

94 יפת, פירוש לדברים יד, כד, כ"י י, דף 57א-ב: 'וקו' כי לא תוכל שאתו ישיר בה אלי אלמעשרות ואלבכורות'.

לא יוכל לשאתו. וכן יצהר ואף הכתוב: 'בבקר ובצאן' הינו במקום בכורות בקר וצאן שמכרם. ויין שכר במקום התירוש דגן ויצהר.⁹⁵

מדברים יד, כז עולה שגם הלוי נהנה ממעשר שני. יפת מציין שהוא נהנה ממעשר זה גם במקרה שהאיכר מכרו. על כך שהלוי נהנה ממעשר שני למדנו כבר בכתוב בדברים יב, יא-יב, אך לדברי יפת, הכתוב חוזר על כך בדברים יד, כדי ללמדנו שהלוי נהנה אף מבכור עדר ומהמעשר, גם אם מכרם בעליהם:

כבר פירשנו משמעות פסוק זה בכתוב: 'ושמחתם לפני ה' אלוהיכם' [דברים יב, יב]. וציינו הכתוב כאן בשל שתי סיבות. האחת – שם נאמרו הדברים בכללות, כלומר תרומת יד נדר ונדבה ומעשרות, וכאן ציינו לשם מעשר ובכור. הסיבה השנייה 'לא תעזבנו', כלומר לא תשמוט ירך, אלא חובה עליך לתת ללוי ממה שקנית במחיר המעשר והבכור, ולא תאמר לעצמך: האל חייבני להאכילו אך ורק מן המעשר, אך אם מכרתיו, אין הדבר מחייבני. ואמר: אסור לך לעזובו, אלא שתף אותו במה שקנית.⁹⁶

יפת מוצא לנכון לציין לאלו מטרות אין להוציא את הכסף: 'ואין להוציא כסף זה לבדק המקדש, ואין לתיתו לכהנים ואין לקנות באמצעותו צאן ובקר לקורבן עולות אלא לשלמים, שנאמר בסוף הפסוק: "ואכלת שם" [דברים יד, כו].⁹⁷ בעוד שבכור פטר רחם טהור הוא ממתנות הכהונה, הרי יש להקפיד שמכספי 'בכור עדר' לא ייהנה הכוהן. על כן לא קונים באמצעותם עולות המיועדות לכוהן בלבד, אלא שלמים, שמהם נהנים בעל הקורבן והכוהן כאחד.

95 יפת, פירוש לדברים יד, כה-כו, כ"י י, דף 58א-ב: 'תם קאל ובכל אשר תשאלך נפשך. פיג'וזו אן יכון וקו' ובכל אשר ישיר בה אלי דגן אלד'י אוג'ב עליה ביעה אד'א לס יצל אלי חמלה ואיצ'א יצהר חתי יכון בבקר ובצאן ברל בכורות בקר וצאן אלד'י באעהא. ויין שכר ברל אלתירוש דגן ויצהר'. בפירוש לדברים יד, כב, כ"י י, דף 55ב, מדגיש יפת שמעשר שני אינו כולל בקר וצאן: 'ולם ילזם איצ'א מן בקר וצאן'.

96 יפת, פירוש לדברים יד, כז, כ"י י, דף 58ב: 'קד שרחנא מעני הד'א אלפסוק פימא תקדם פי ושמחתם לפני ה' אליהם פד'כרה האהנא למענאייך אחרהמא אנה קאל הנאך באלעמום אעני תרומת יד נדר נדבה ומעשרות והאהנא ד'כרה פי אלמעשר ואלבכור. ואלכ' לא תעזבנו יעני לא תכלי ירך ענה אלא יג'ב אן תעטיה מן הד'א אלד'י אשתריתה בת'מן אלמעשר ואלבכור ולא תקול פי נפסך אן אללה תע' אלזמני אטעמה מן אלמעשר נפסה פאמא אד'א אבעתה לא ילזמני. פקאל לא יג'וזו אן תכליה בל אשרכה מעך פי הד'א אלמשתרא'.

97 יפת, פירוש לדברים יד, כה-כו, כ"י י, דף 58א: 'ולא ינפק עלי מרמה בית אללה תע' ולא יוהב מנה אלי אלכהנים ולא ישתרא בה מא יקרבו עולות אלא שלמים כק' פי אכ'ר אלפסוק ואכלת שם'.

יפת השווה לאורך כל הדרך בין דיני 'מעשר שני' לדיני 'בכור עדר'. רק בהלכה אחת אין שני הדינים שווים. 'בכור עדר' נאכל בשנתו בלבד לאור הכתוב 'שנה בשנה' [דברים טו, כ]. 'מעשר שני' אינו נאכל בשנתו:

ואומר 'שנה בשנה' [שם], כוונתו שלא יאכל בכור עדר שנולד בשנה זאת, בשנה זולתה, ואין הרבר מחייב במעשר, שכן לא נאמר 'שנה בשנה' כפי שנאמר על בכור: 'לפני ה' אלוהיך תאכלנו שנה בשנה' [שם].⁹⁸

ה. דיני בכור פטר רחם ובכור עדר בעלי מומים

ה.1 בכור עדר

עד עתה עמדנו על הקושי שמציב הכתוב בספר דברים, המשייך את הבכור הטהור לבעליו ולא לכוהן. לכך יש להוסיף קושי נוסף. רק הכתוב בדברים מבחין בין בכור בעל מום לבכור תם. הרבני עלום השם, בעל 'שאלות עתיקות', שהתפלמס עם הקראים באשר לייחוס הכתוב בדברים ל'בכור עדר', באומרו: 'ידוע כי אין נודע עדות ברורה מן התורה כי הוא זה בכור עדר נקרא', מוסיף: 'בשעריך תאכלנו אם מום בו יוכר והנה בין טוב לרע לא יבקר'.⁹⁹ יוצא מדבריו שלשיטת הקראים המצווה על אכילת בכור בעל מום כחולין בשערים הייתה אמורה להתייחס אך ורק ל'בכור עדר', שכן אין התייחסות בתורה לבכור פטר רחם בעל מום. אך הקראים למדו מהכתוב בדברים לגבי כל בכור בהמה טהורה, בין בכור פטר רחם בין בכור עדר. על בכור עדר בעל מום נאמר: 'וכי יהיה בו מום ... כל מום רע לא תזבחנו לה' אלוהיך' (דברים טו, כא). על פי דברים יז, א, יש איסור כולל להעלות קורבן בעל מום. הכתוב בויקרא כב, יז-כה מפרט את סוגי הקורבנות שיש להקריב בהם בהמות תמימות בלבד, כולל ציון המומים האסורים. הבכור אינו נזכר, אך נזכרים השלמים; וכזכור, לשיטת יפת בכור פטר רחם ובכור עדר הם שלמים.¹⁰⁰ בפירושו לדברים יז, א, מציין יפת מפורשות את הבכור כחלק מן הבהמות שאין להקריב מהן בעלי מום:

98 יפת, פירוש לדברים טו, כ, כ"י י, דף 71א: 'וקו' שנה בשנה יריד בה אלא יוכל בכור עדר אלדי' יתואלד פי הר'ה אלסנה פי גירהא. וליס ילזם הד'א פי אלמעשר לאנה לם יקל שנה בשנה כמא קאל לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה'. משנה, בכורות ד, א, לאור 'שנה בשנה' (דברים טו, כ), חובה לאכול בשנתו גם בכור בעל מום.

99 דיון בסוגיה, ראו ד' הנשקה, 'משהו לאופיו של ספר "שאלות עתיקות"', אסופות יא (תשנ"ח), עמ' נא-סג (בעמ' נז-ס).

100 לעיל, הערות 39, 82.

חזר כאן על פסוק זה בשל סיבה נוספת, ואמר: 'כי תועבות ה' אלוהיך הוא' [דברים יז, א]. וייתכן שרצה גם להכליל איסור המומים מכל קורבן. מפני שאמר שם: 'ואשה לא תתנו מהם' [ויקרא כב, כב], שמוסב על זבח שלמים, נדר ונדבה ובכור. ואמר על אודות הבכור: 'וכי יהיה בו מום פיסח או עיור' [דברים טו, כא]. ואמר כאן: 'לא תזבח' [דברים יז, א] דברים הכוללים נדר, נדבה ובכור וכל מה שמוקרב. ולו היה אומר: 'לא תזבח שור ושה אשר יהיה בו מום', ולא היה אומר 'לה', אזי אסור היה לזבח שור שיש בו מום או שה לשם חולין. וכאשר אמר 'לה' אלוהיך' [דברים יז, א], הרי האיסור יוחד לקורבנות בלבד.¹⁰¹

בפירוש לעיל ציין יפת את הכתוב המפורש האוסר הקרבת בכור בהמה בעל מום (דברים טו, כא), מבלי לציין שמדובר 'בבכור עדר', אך לדידו של יפת, האיסור המפורש בכתוב זה מתייחס ל'בכור עדר'. כאשר הבחין בפירושו לויקרא כז, כו בין בכור עדר לבכור פטר רחם אמר על 'בכור עדר': 'ואשר הוא בכור עדר, אינו לכוהן, ואם אין הוא בעל מום, יקרב כשלמים'.¹⁰² בפירושו לדברים טו, כא אומר יפת שאחת הסיבות שהכתוב חזר על דיני בכור עדר בדברים טו היא כדי לציין דינים שלא צוינו בכתובים קודם לכן, ביניהם איסור הקרבת בכור עדר בעל מום:

דע שבכור זה המצוין כאן צוין כבר בכמה כתובים [בספר דברים], אלא שצוין כאן מסיבות אחרות. מהן: 'לא תעבוד ולא תגזו' [דברים טו, יט], היות הקורבן זכר בלבד, וכמו כן 'כי יהיה בו מום בשעריך' [דברים טו, כא-כב] וכל הפסקה.¹⁰³

101 יפת, פירוש לדברים יז, א, כ"י י, דף 105א-ב: 'אעאד הד'א אלפסוק האהנא למעני יזידה וקאל כי תועבת ה' אלהיך הוא ויחתמל איצ'א אראד אן יעם תחרים אלמומים פי כל מקרב לאן קו' הנאך ואשה לא תתנו מהם מנעטף עלי זבח שלמים נדר ונדבה ובכור. וקאל פי אלבכור וכי יהיה בו מום פסח או עור פקאל האהנא לא תזבח קול יעם נדר ונדבה ובכור וכל מקרב ולו קאל לא תזבח שור ושה אשר יהיה בו מום ולם יקל לה' לחרם ד'בח ת'ור אן יכון פיה עיב או שה חלים פלמא קאל לה' אלהיך כאן מכ'צוץ באלקראבין פקט'. הפועל 'זבח' יכול לציין אף בשר חולין. ראו לעיל, הערה 60.

102 יפת, פירוש לויקרא כז, כו, כ"י ח, דף 33ב: 'פאלד'י הו בכור עדר ליס הו ללכהן פאן כן גיר מעיוב יקרבה שלמים'.

103 יפת, פירוש לדברים טו, יט, כ"י י, דף 70א: 'אעלם אן הד'א אלבכור אלמד'כור האהנא הו אלמד'כור פי מואצ'ע קד תקדם ד'כרהא ואנמא ד'כרת האהנא למעני. מנהא לא תעבד ולא תגז'. ומנהא הזכר ומנהא כי יהיה בו מום בשעריך ותמאם אלפצל'. על איסור הגז והעבודה בבכור עדר, ראו לעיל, הערה 80.

מה יעשה בבכור עדר בעל מום:

ואמר: 'לא תזבחנו' [דברים טו, כא], לימדנו שאין עליך מצוות אכילתו בירושלים.¹⁰⁴ ולו נמנע מלומר: 'לא תזבחנו לה' [שם], אפשר היה לומר שאם יש בו מום, ישאירו חי עד שימות מיתה טבעית. אך הודיעו שלבעליו מותר לאכלו על דרך החולין, ואמר על אודותיו: 'הטמא והטהור רק את דמו' [דברים טו, כב-כג], כדי ללמד שאין דינו שונה מדיני החולין מכל בחינה שהיא. ואם היה בעליו מתושבי מקום מובחר [= ירושלים], אינו יכול לאוכלו במקום מובחר, כפי שהסברנו בכתוב: 'כי ירחיב ה' אלוהיך גבולך' [דברים יב, כ]. ואם יבחר בעליו להשאירו, הכתוב 'לא תעבוד ולא תגוז' [דברים טו, יט] מחייבו גם כן, מפני שאמר אמירה כללית [= קול מרסל]:¹⁰⁵ 'לא תעבוד'. ואם היה תם, אכילתו במקום מובחר חובה היא. ואם היה בו מום יאכלו בשערים ... ולימדנו שהכתוב 'בשעריך' [דברים טו, כב] הינו על דרך אמירה הכוללת, שכן כוונתו בכתוב 'בשעריך' נועד ללמדנו שאכילתו מותרת, כפי שכבר ציינתי.¹⁰⁶

עולה מדבריו של יפת שבכור עדר בעל מום דינו כדין בשר חולין לכל עניין ודבר. הוא נאכל ב'שערים', דהיינו בכל מקום מלבד ירושלים, שהיא 'מקום מובחר'.¹⁰⁷

104 במקור כתוב: 'מקום קדוש של ריבון העולמים', אך למדנו לעיל, הערות 90-91, ש'בכור עדר' נאכל בירושלים ובסביבותיה.

105 על 'קול מרסל' בפירושו של יפת ראו M. Zawadowska, 'Islamic Exegetical Terms in Yefet ben 'Eli's Commentaries on the Holy Scriptures', *Journal of Jewish Studies* 64 (2013), pp. 306-325 (pp. 313-319)

106 יפת, פירוש לדברים טו, כא-כג, כ"י, דף ב-71א: 'וקאל לא תזבחנו יערף אן ליס עליך פיה פרץ' תאכלה פי קדס רב אלעאלמין ולו אמסך עלי קו' לא תזבחנו לה' לאמכן אלקאיל יקול אד'א כאן פי עיב יתוך חי אלי אן ימות מותת נפסה פערף אן לצאחבה מטלק אכלה עלי שרט אלחלים. וקאל פיה הטמא והטהור רק את דמו ליערף אנה לא יכ'אלף שרט אלחלים על כל וג'ה ואן כאן צאחבה מן סכאן מקום מבחר לא יג'וז אן יאכלה פי מקום מבחר עלי מא ביינה פי כי ירחיב ה' אלוהיך. ואן יכ'תאר צאחבה תרכה פשרט לא תעבד ולא תגוז הו לאזם לה לאנה קאל קול מרסל לא תעבד. ואן כאן סאלם פאכלה פי מקום מבחר ואג'ב ואן כאן פיה מום פיוכל פי אלשערים ... ועלמנא אן בשעריך עלי באב אלאטלאק אד' כאן אלקצד פי קולה בשעריך הו תעריפנא אן אכלה מבאח עלי מא קלת קבל'. על המונח 'שער' ראו לעיל, הערה 90.

107 לשיטת יפת אפשר לשחוט בשר חולין בעת שהמקדש קיים אך ורק בערי ארץ ישראל, הם השערים, אך לא בירושלים. על דיני בשר חולין לשיטתו, ראו ארדר, אבלי ציון, עמ'

הדין היחיד השווה בין בכור עדר לבכור עדר שאינו תם הוא איסור עבודה בו, או איסור גזיזה במקרה שמדובר בצאן.

ה. 2. דיני בכור פטר רחם טהור בעל מום

יפת קובע קביעה קטגורית: 'ואם לבכור פטר רחם יש מום, דינו כדין בכור עדר'.¹⁰⁸ כבר למדנו שיש דין כללי האוסר הקרבת קורבן בעל מום.¹⁰⁹ ואכן יפת מדגיש בראשית פירושו לכתוב שעניינו 'בכור עדר' (דברים טו, כא-כג), שאי אפשר להקריב קורבן בעל מום מעיקרו, לאור הכתוב: 'ואשה לא תתנו ממנו' (ויקרא כב, כב).¹¹⁰ למרות שלא נאמר במפורש בדיני בכור פטר רחם מה דינו של בעל מום, מצא יפת סימוכין לאיסור הקרבתו מדינים אלו. האחד – לאור הכתוב בויקרא כז, כו 'אך אשר יבוכר לה' בבהמה אם שור אם שה לה' הוא: 'חובה לתת (לכוהן) בכור פטר רחם של בהמה טהורה, בין שהוא תם, בין שהוא בעל מום'.¹¹¹ השני – לאור הכתוב בשמות יג, טו: 'על כן אני זוכה לה' כל פטר רחם: 'ודע שבכור בקר וצאן, אסור להקריבו אם יש בו מום, ואומר: "על כן אני זוכה לה'" (שם), פירושו שלא יהיה בו מום'.¹¹²

מה יעשה הכוהן בבעל המום, שאינו רשאי להקריבו: 'אם ירצה יאכלו חולין, ואם ירצה ישאירו'.¹¹³ הואיל ולשיטת יפת דין פטר רחם טהור בעל מום כדין 'בכור

231-241. בשיח הקראי הכתוב בדברים יב, טו עניינו בשר תאוה, בעוד לשיטת חז"ל עניינו בשר קודשים שנפל בו מום.

108 יפת, פירוש לדברים טו, יט, כ"י, דף 70ב: 'ואן כאן פיה עיב יג'רי אמרה מג'רי בכור עדר'.

109 לעיל, הערה 101.

110 יפת, פירוש לדברים טו, כא-כג, כ"י, דף 71ב: 'קאל וכי יהיה בו מום ליעלמך אן אלמקרב ליס פיה מום עלי אלאצל אלד'י קאל ואשה לא תתנו מהם'.

111 יפת, פירוש לדברים טו, יט, כ"י, דף 70ב: 'ואעטא בכור פטר רחם מן בהמה טהורה ואג'ב מא כאן מנהא סאלם ומא כאן מנהא מעייוב לקול אללה תע' 'אך בכור אשר יבוכר לה' בבהמה אם שור אם שה לה' הוא'. בבלי, בכורות כח ע"א, בעל מום ניתן לכוהן: 'אמר "ובשרם יהיה לך" (במדבר יח, יח). אחד תם ואחד בעל מום'.

112 יפת, פירוש לשמות יג, יד-טו, כ"י ג, דף 96א: 'ואעלם אן בכור בקר וצאן לא יג'זו אן יוקרב אד' כאן פיה מום. פקולה על כן אני זוכה לה' אד'א לם יכון פיה מום'.

113 יפת, פירוש לדברים טו, יט, כ"י, דף 70ב: 'אכ'תאר אן יאכלה חלים ואן אכ'תאר אן יכ'ליה'. בפירושו לשמות יג, יד-טו, כ"י ג, דף 96א אומר יפת שיש מי שגרס שאפשר לזבוח בכור פטר רחם טהור בעל מום במקום 'בכור עדר' (פזעם קום אנה יג'זו אן יד'בחה מקאם עלי בכור עדר). במשנה, מעשר שני א, ב נאמר שמותר לכוהן למוכרו בין חי בין שחוט: 'ובעל מום חי ושחוט'. במשנה, בכורות ה, ב אנו לומדים שבית שמאי אוסר על ישראל לאכול מבכור בעל מום. הסיבה, לאור בבלי, בכורות לב ע"ב על הכתוב 'כחזה התנופה וכשוק הימין' (במדבר יח, יח). חלקים אלו של הבהמה בשלמים מותרים לכוהן בלבד. בית

עדר',¹¹⁴ הרי אסור להעבירו או לגזוז את צאנו. הכוהן אינו רשאי לפדות פטר רחם טהור בעל מום:

אם הינו בעל מום, על הכוהן לבחור אם להשאירו, או לשוחטו כחולין. אין הוא יכול לפדותו בכל מקרה, שכן המום מונע את הקרבתו, ועל כן לא ניתן לפדותו. ואומרו שלא ייפדה הוא דין הכולל את בעל המום את התם. ואומרו: 'את דמם תזרוק' (במדבר יח, יז) הוא פרט המתייחס לתם בלבד, כפי שהראיה מורה על כך.¹¹⁵

סיכום ומסקנות

הקראים שמו להם למטרה לפרש את דיני התורה לאור מובנם הלשוני-ההקשרי. הדיון שלהם בבכור בהמה טהורה, בין תם בין בעל מום, מעיד שמלאכה זו אינה קלה כלל ועיקר, בשל הסתירות שבתורה. פתרונו של יפת לסתירות אלה היה שבספר דברים נידונים דיני 'בכור עדר' ולא דיני 'פטר רחם'. הבחנה זו אפשרה לו להתגבר על הסתירה שבין הכתוב: 'לא יקדיש' (ויקרא כז, כו) לכתוב: 'תקדיש' (דברים טו, ט).¹¹⁶ מלאכתו של המחבר הרבני, בעל 'שאלות עתיקות', שהתפלמס עם הקראים, הייתה קלה בסוגיה זו. הוא ציין שאין זכר ל'בכור עדר' במקרא, כשם שהתורה אינה

הלל מתירים, ואפילו לנוכרי (משנה, שם). לשיטתם, הכתוב במדבר מתייחס לבכור תם, ואילו לאור הכתוב 'בשעריך תאכלנו ... כצבי וכאיל' (דברים טו, כב) יש להסיק שמותר לישראל ולנוכרי לאוכלו. לפי משנה, תמורה ג, ה, פסולי מקודשים נפדים, אך לא הבכור בעל המום, שמבשר החולין שלו נהנה הבעלים בלבד, דהיינו הכוהן. איסור הפדיון הוא לאור במדבר יח, יז.

114 לעיל, הערה 108.

115 יפת, פירוש לבמדבר יח, יז-יח, כ"ט, דף 124ב-125א: 'פאמא אן כאן מעיוב פהו מכ"יר פי אסתבקה ופי ד'בחה חלים'. ולא יג'ז לה אן יפדיה עלי כל וג'ה לאן אלעיב ימנע תקריבה וליס יוג'ב אן יופדה פקולה לא תפדא הו מעמום פי אלמעיוב ופי אלסאלם. וקולה את דמם תזרק וג' הו מכ'צוץ באלסאלם מן אלעיוב למא קאם אלדליל עלי ד'לך'.

116 על פי משנה, ערכין ח, ז, הכתוב 'תקדיש' בדברים מתייחס ל'הקדש עילוי', דהיינו מדובר בשוויו של בכור בהמה טהורה שבעליה מעוניין למוסרה לכוהן שהוא מעוניין לתת לו, בעוד הכתוב 'לא יקדיש' בויקרא מתייחס ל'הקדש מזבח', דהיינו איסור שימוש בבכור הבהמה למטרת קורבן אחר אלא לקורבן בכור בלבד. להסבר אחר ראו בבלי, ערכין כט ע"א. כמו כן ספרי על ספר דברים, פיסקא קכד (מהדורת פינקלשטיין), עמ' 182-183. יפת, כוכור, התחבט אף בסתירה שבין 'קדש לי' (שמות יג, ב) ל'לא יקדיש' (ויקרא כז, כו), ולמד מהאיסור 'לא יקדיש', 'הקדש מצווה', דהיינו שהבכור נועד לקורבן בכור בלבד, ולא לנדר או לנדבה. ראו לעיל, הערה 36-37.

מורה מהם דיני בכור פטר רחם טהור בעל מום.¹¹⁷ ואכן ראינו שלאורך כל הדרך, על אף שיפת הברדיל בין 'בכור עדר' ל'פטר רחם', הוא ייחס הלכות משותפות לשני סוגי בכורים אלו, בין תמימים בין בעלי מום,¹¹⁸ אף על פי שלא אחת ניכר שההלכה המשותפת אין לה בסיס לשיטתו.

כמו בסוגיות הלכתיות רבות אחרות, גם בסוגיית הבכור נובע ההבדל בהבנת החוק המקראי בין הקראים לרבניים גם משיטתם הפרשנית השונה לפסוקי המקרא. הן חז"ל והן הקראים הסתמכו על הכתוב בשמות כב, כח-כט באשר למועד מסירת פטר רחם טהור לכוהן, אך הגיעו למסקנות שונות.¹¹⁹ בקביעתם שיש למסור את פטר הרחם הטהור לאחר שמונה ימים נעזרו הקראים בכתוב בספר שמות: 'לא תבשל גדי בחלב אימו'.¹²⁰ בהלכת חז"ל אין לכתוב זה קשר לסוגייתנו.

עולה השאלה אם הקראים היו הראשונים שקבעו שהבכור בספר דברים אינו מתייחס לאותו בכור פטר רחם שבשאר ספרי התורה. שרידי ספר המצוות של ענן בן דוד, שהקראים למדו את דיניו, חושפים שלשיטתו הכתוב בספר דברים מתייחס לבכור שזרעו נזרע בעדר של גויים, אך נולד בעדר של יהודים.¹²¹ לדברי קרקסאני, שיטתו של ענן לא הייתה חידוש שלו, אלא קדם לו בשיטה זו הפייטן הארץ ישראלי ינאי.¹²²

שמה אף במגילות קומראן יש עדות להפרדה פרשנית בין הכתוב בספר דברים לשאר ספרי התורה בסוגיה זו. אהרן שמש קבע קביעה קטגורית, שכת קומראן, כמו חז"ל, גרסה שבכור בהמה טהורה הוא ממתנות כהונה.¹²³ לא נעלם משמש שעל פי מגילת המקדש, טור ס, 2-3, בכור בהמה טהורה הוא ממתנות הכהונה, אך בטור נב, 7-12 נאמר על פי ספר דברים שבכור שייך לבעליו. סתירה זו במגילה מוסברת כרשלנות של בעל המגילה או כהתעלמותו מהסתירה במקרא.¹²⁴ לדעתי, אין להוציא

117 לעיל, הערה 99. יפת הביא ראיות לדעתו שהכתוב בתורה על אודות פטר רחם עניינו אף בעל מום. ראו לעיל, הערות 111-112.

118 דוגמה להלכות משותפות, ראו לעיל, הערות 81-85, 108.

119 ראו לעיל, הערות 61-65.

120 לעיל, הערות 68-71.

121 S. Schechter, *Documents of Jewish Sectaries*, Cambridge 1910, כרך ב, עמ' 6. משנה, בכורות ב, א: 'הלוקח עובר פרתו של נכרי (במעז אימו) ... פטור מן הבכורה, שנאמר: בישראל" (במדבר ג, יג).

122 קרקסאני, ספר האורות, עמ' 13, 669. דברים אלו של ינאי אינם בדינו.

123 שמש, דיני הבכורות, עמ' 143-146.

124 שמש, שם, עמ' 146.

מכלל אפשרות שייתכן שבעל המגילה גרס שספר דברים מתייחס לסוג אחר של בכור בהמה טהורה, ועל כן אין הוא נכלל במתנות הכהונה.¹²⁵ לאור זאת אין להוציא מכלל אפשרות שהקביעה שהבכור בספר דברים אינו עוסק בבכור פטר רחם כפשוטו מעוגנת במסורת ארוכת שנים אלטרנטיבית למסורת חז"ל הידועה.

רשימת כתבי היד של פירושי יפת בן עלי

- כ"א א = פירוש לבראשית, המכון המזרחני, סנקט פטרבורג, B 51
 כ"א ב = פירוש לבראשית, המכון המזרחני, סנקט פטרבורג, B 218
 כ"א ג = פירוש לשמות, המכון המזרחני, סנקט פטרבורג, B 219
 כ"א ד = פירוש לשמות, המכון המזרחני, סנקט פטרבורג, B 367
 כ"א ה = פירוש לשמות, הספרייה הבריטית, Or. 2468
 כ"א ו = פירוש לויקרא, המכון המזרחני, סנקט פטרבורג, B 50
 כ"א ז = פירוש לויקרא, הספרייה הלאומית הרוסית, סנקט פטרבורג I 190 Yevr.-Arab.
 כ"א ח = פירוש לויקרא, הספרייה הלאומית הרוסית, סנקט פטרבורג I 565 Yevr.
 כ"א ט = פירוש לבמדבר, המכון המזרחני, סנקט פטרבורג, B 366
 כ"א י = פירוש לדברים, המכון המזרחני, סנקט פטרבורג, C 41
 כ"א יא = פירוש לתהילים, הספרייה הלאומית בפריז, Hébr. 288
 כ"א יב = פירוש לנחמיה, הספרייה הלאומית הרוסית, סנקט פטרבורג, I 4036 Yevr.- Arab

רשימת הקיצורים

- ארדר, אבלי ציון = 'י' ארדר, אבלי ציון הקראים ומגילות קומראן, תל אביב תשס"ד
 ארדר, דיני מעשר = 'י' ארדר, 'דיני מעשר ראשון ומעשר שני במגילת המקדש ובספר היובלים
 לאור השיח הקראי הקדום', מגילות יג (תשע"ח) עמ' 231-267
 ארדר, דרכים = 'י' ארדר, דרכים בהלכה הקראית הקדומה, תל אביב תשע"ג
 ארדר, התייחסותו = 'י' ארדר, 'התייחסותו של הקרא יפת בן עלי לבעיות מוסר לאור פירושו
 לכתוב בשמות ג, כא-כב', ספונות כב (תשנ"ט), עמ' 313-334
 קרקסאני, ספר האורות = יעקוב אלקקסאני, כתאב אל-אנואר ואלמראקב (מהדורת לאון נמוי),
 ניו יורק 1939-1943
 שמש, דיני הבכורות = 'א' שמש, 'דיני הבכורות ומעשר הבהמה בספרות קומראן', מגילות ג
 (תשס"ה) עמ' 143-161

